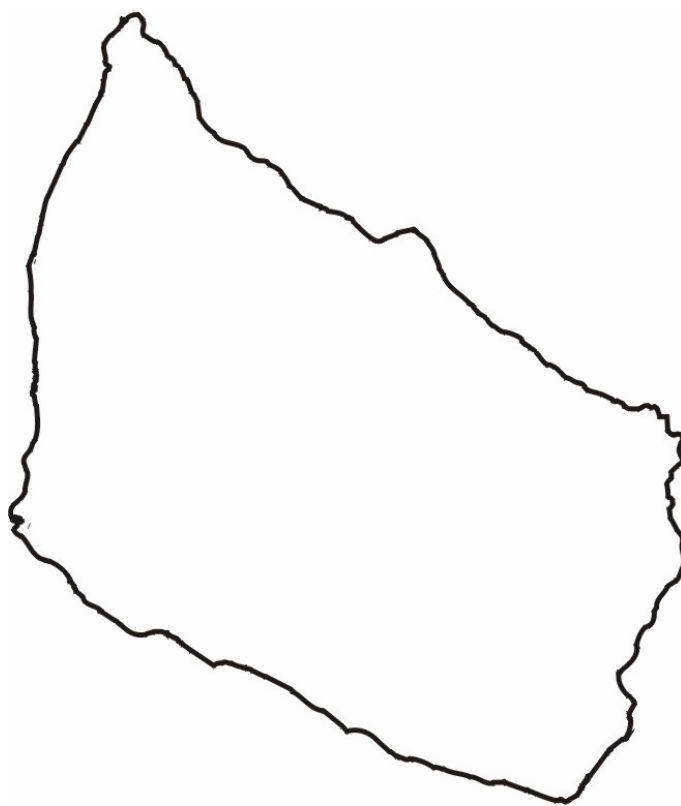

Social inklusion og tværfagligt samarbejde omkring børn med særlige behov i daginstitutionen

Afsluttende rapport for KID-projekt i Bornholms Regionskommune
Juni 2004

*Projektkonsulent Lotte Hedegaard – Sørensen
og videncenterkonsulent Bent Madsen*

*Videncenter for social Inklusion og Eksklusion (VIE)
CVU Storkøbenhavn*

*Projektleder – Pædagogisk konsulent Jeanette Billing
Bornholms Regionskommune
Fagsekretariatet for Børn & Skole*

1. Beskrivelse af projektet	3
Baggrund for projektet	3
Formål med projektet	3
Delmål for projektet	4
Organisering og tilrettelæggelse af projektet	4
Centrale temaer i projekt- og arbejdsgruppe	5
2. Diskussion af projektets fokusområder	7
Social inklusion – en ny strategi	8
Det kritiske afsæt for social inklusion	8
Enshed og forskel	9
Social inklusion - et fællesskab af børn	10
3. Fortælling – en metode til støtte for social inklusion	12
Kritik af observationsmetoder	12
Pædagogisk iagttagelse – fra et til flere blikke	12
Narrative metoder – til støtte for inklusion	14
4. Tværfaglighed med sigte på social inklusion	16
Tværfaglighed og social inklusion	16
Teoretiske dimensioner i tværfagligt samarbejde	16
Tre niveauer for tværfagligt samarbejde	17
Principper i tværfagligt samarbejde	17
Indikatorer for en succesfuld udvikling mod større tværfaglighed	20
Fortælling og børnebeskrivelse	21
Tolkning	21
At formidle viden til andre faggrupper	22
En anden forvaltningspraksis	23
5. Projektets resultater	23
Implementeringen af den narrative metode mod en inkluderende pædagogik	23
Implementeringen af den narrative metode mod et udvidet forældresamarbejde	24
Implementeringen af den narrative metode mod et forandret tværfagligt samarbejde	25
Implementering af forslag til organisering af det fremtidige tværfaglige samarbejde i regionskommunen	26
Forankring af projektet og dets erfaringer	26
Formidling af projektet	26
Behov for udvikling af pædagogers kompetencer	27
6. Evaluering af projektet	28
Projektstart og forløb	28
Hvad kan projektet betyde for Bornholms Regionskommune?	29
De tre væsentligste succeser	30
De tre væsentligste problemer	30
7. Litteratur-referencer	32
8. Bilags-fortegnelse	33

1. Beskrivelse af projektet

Baggrund for projektet

Bornholms Regionskommune er for øjeblikket i gang med at opbygge nye strukturer i den kommunale forvaltning, hvilket også gælder for organiseringen af det tværfaglige samarbejde omkring børn og familier med særlige behov. Der er som konsekvens af sammenlægningen af de fem gamle kommuner til en regionskommune optimale muligheder på nuværende tidspunkt for at opbygge en samarbejdsstruktur, der svarer til de lokale krav og aktuelle udfordringer. I de gamle kommuner har der været opbygget forskellige former for tværfagligt samarbejde og det har været projektets formål at integrere disse lokale erfaringer i et forslag til fremtidigt tværfagligt samarbejde.

I forlængelse af projektets fokus på børn og familier med særlige behov er daginstitutionernes rolle i det tværfaglige samarbejde et centralt omdrejningspunkt. Med udgangspunkt i ”Vejledning om Dagtilbud mv. til børn efter lov om social service hedder det, at ”dagtilbuddene vil gennem tæt og ofte langvarig kontakt til barnet og dets familie normalt opbygge en omfattende viden om og indsigt i forhold, der kan have afgørende betydning for, hvilken støtte et barn/en familie har brug for.” Som en konsekvens heraf præciseres det i § 38, at ”kommunen forudsættes at kontakte barnets dagtilbud med henblik på at inddrage denne viden i forbindelse med undersøgelse af barnets forhold, som skal foretages, inden der træffes beslutning om iværksættelse af særlig støtte”.

I projektet ønskes undersøgt

- hvordan denne omfattende viden og indsigt kan komme til udtryk, så den skabes i samarbejde med forældre og børn
- og hvordan den kan anvendes aktivt i det tværfaglige samarbejde omkring børn og familier.

Det betyder videre, at der ønskes udviklet:

- metoder til at beskrive barnets liv og udvikling i dagtilbuddet
- metoder til at indfange forældres viden og børns institutionsliv i disse beskrivelser
- metoder til at sikre, at den fælles viden, som børn, forældre og dagtilbud udvikler kan anvendes konstruktivt i det tværfaglige samarbejde

Og endelig ønskes undersøgt, hvordan:

- denne viden modtages af andre faggrupper og kan indgå i et konstruktivt samspil med viden og faglighed hos andre faggrupper.

Formål med projektet

Projektets formål er at udvikle metoder i det tværfaglige samarbejde om børn og familier med særlige behov, hvor

- børn og familier er i centrum
- dagtilbuddets viden og indsigt indgår som en væsentlig del af det tværfaglige samarbejde i samspil med viden og erfaringer fra andre parter i dette samarbejde
- de hidtidige erfaringer der er gjort i de lokale kommuner indgår
- opbygningen af Bornholms regionskommune giver muligheder for udviklingen af fremtidens tværfaglige samarbejde

Delmål for projektet

1. Udvikling af metoder til beskrivelse af børns liv og udvikling i dagtilbuddet. Metoderne skal være egnede til både at beskrive barnets sociale lege- og lærerprocesser – og til at indfange generelle processer om inklusion og eksklusion i dagtilbuddet
2. Udvikling af metoder til at indfange forældrenes beskrivelse af barnet – således at forældre er medproducenter af viden om barnets liv.
3. Undersøgelse af muligheder og barrierer i anvendelsen af disse beskrivelser i det tværfaglige samarbejde mellem det sociale system, sundhedssystemet, PPR og skoler.
4. Udvikling af det tværfaglige samarbejde i Bornholm regionskommune med opbygningen af systemer hvor viden om barnets liv, familiens samlede situation og deres ønsker og forestillinger får størst mulig vægt.

Organisering og tilrettelæggelse af projektet

I starten af august 2003 mødtes projektleder Jeanette Billing, udviklingskonsulent fra CVU Storkøbenhavn Peter Mikkelsen og projektkonsulenterne Janne Hedegaard, Nelli Sørensen, Bent Madsen og Lotte Hedegaard alle fra Videnscenter for Social inklusion og eksklusion (VIE) i CVU-Storkøbenhavn. På mødet blev projektets mål, organisering og rollefordeling fastlagt. Dette med udgangspunkt i projektansøgning udarbejdet i samarbejde mellem Peter Mikkelsen, Jeanette Billing og Bent Madsen. Sidst i august blev udvalgte institutioner fra Bornholm introduceret til projektet, som udgangspunkt for institutionernes valg om deltagelse i projektet.

De deltagende institutioner

Der blev udvalgt 6 daginstitutioner ud fra et kriterium om variation mellem institutionstype og geografi. Disse 6 daginstitutioner blev via oplæg og øvelser introduceret for arbejdet med narrative metoder til støtte for social inklusion samt inddraget for at denne viden om børn fra daginstitutionen og forældre kunne formidles i det tværfaglige samarbejde. Projektkonsulenterne har i projektets indledende fase besøgt samtlige institutioner med det formål at sætte institutionerne i gang med at diskutere og udvikle metoder til børnebeskrivelser.

De deltagende institutioner har løbende i projektet arbejdet med at afprøve og udvikle den narrative metode og de er blevet støttet i dette arbejde på to opfølgingsdage for at implementere metoden.

Projektgruppen

I hver institution blev en tovholder udnævnt. Tovholderens funktion var at koordinere arbejdet mellem implementeringen og undersøgelsen af den narrative metode og diskussionen på løbende *projektgruppemøder* om muligheden for at inddrage pædagogers og forældres viden i det tværfaglige samarbejde omkring børn med særlige behov. Projektgruppen var sammensat af de pædagogiske konsulenter fra CVU-storkøbenhavn og samtlige tovholdere fra de involverede dagtilbud samt projektleder.

Projektgruppens opgave var

- at støtte de involverede dagtilbuds arbejde med den narrative metode.
- at støtte udarbejdelsen af et forslag til en fremtidig definition og organisering af det tværfaglige samarbejde, hvor dagtilbuddets viden og dermed forældres viden indgår med større vægt.

Arbejdsgruppen

Arbejdsgruppen bestod af repræsentanter fra en lang række faggrupper: familiebehandler, sundhedsplejerske, socialrådgiver, SSP-konsulent, talepædagog, leder af specialbørnehave, psykolog og pædagogisk konsulent, de involverede dagtilbuds tovholdere, projektleder og projektkonsulenter.

Arbejdsgruppens opgave var

- at beskrive og analysere nuværende praksis mht. beskrivelse af børn med særlige behov og komme med forslag til forbedringer af praksis
- at udarbejde forslag til en fremtidig definition og organisering af det tværfaglige samarbejde.
- at udarbejde planer for implementeringen af forslag til model for tværfagligt samarbejde

Projektkonsulent Nelly Øvre Sørensen fra CVU-storkøbenhavn har som en del af arbejdsgruppen gennemført to fokusgruppeinterviews - dels af forskellige faggrupperepræsentanter omkring det nuværende tværfaglige samarbejde og dels omkring forældres erfaringer om samarbejdet med Bornholms Regionskommune og med børnehavepædagoger og støttepædagoger. Disse fokusgruppeinterviews har i udskrevet form udgjort et udgangspunkt for arbejdet i projektgruppe og arbejdsgruppe (bilag 1 og 2).

Centrale temaer i projekt- og arbejdsgruppe

Arbejdet i projekt- og arbejdsgruppen har været organiseret omkring en række temaer, som grupperne har arbejdet med fra november 2003 og frem til projektafslutning juni 2004. Forudsætningen for projekt- og arbejdsgruppens arbejde har været de involverede dagtilbuds arbejde med den narrative metode. Muligheden for at diskutere inddragelsen af pædagogers og forældres viden har været betinget af dagtilbuddenes formulering af metodens muligheder og begrænsninger. Derfor kan projektet beskrives som en proces, der startede i dagtilbuddene, over projektgruppen og endelig til arbejdsgruppens konkluderende udarbejdelse af et forslag til det tværfaglige samarbejde omkring børn med særlige behov. Projekt- og arbejdsgruppemøder har været lagt samme dag, hvor projektgruppemødet var at betragte som en forløber for og en forberedelse til arbejdsgruppemødet.

Første projekt og arbejdsgruppemøde

Dette møde udgjorde gruppernes konstituering og et introducerende oplæg til gruppernes formål og organisering. På arbejdsgruppemødet opstod en dialog om tværfaglighed. Denne blev sammenfattet skriftligt og omdelt til arbejdsgruppens medlemmer. Ud fra dette møde blev der udarbejdet en række spørgsmål, som arbejdsgruppens medlemmer skulle besvare og tage afsæt i til det efterfølgende møde. Spørgsmålene lød:

- Hvis det enkelte barn og dets udviklingsmuligheder udgør en fælles opgave for involverede faggrupper, hvordan vil du så formulere formålet med det tværfaglige samarbejde?
- Hvordan kan familier og børn med særlige behov blive en fælles opgave for de involverede faggrupper? Og hvilke betingelser skal være til stede?
- Hvordan vil du karakterisere din faggruppes specifikke bidrag i det tværfaglige samarbejde? Hvordan ville barnets udviklingsmuligheder blive reduceret hvis dit fag ikke er repræsenteret i det tværfaglige samarbejde? Hvordan forstår du relationerne mellem de enkelte fag i et tværfagligt samarbejde?
- Hvordan skal dette samarbejde organiseres og struktureres?

Andet projekt- og arbejdsgruppemøde

Temaet på *projektgruppemødet* var den narrative metode til brug for børnebeskrivelser til det tværfaglige samarbejde. En projektkonsulent holdt oplæg om temaet, som dernæst blev debatteret. Dette oplæg dannede afsæt for det efterfølgende arbejde. Også arbejde med at implementere metoden i det pædagogiske arbejde blev behandlet og to arbejdsrapporter blev omdelt, som afsæt for dagtilbuddenes arbejde med at implementere den narrative metode. Områderne var ”fortælling i praksis” og ”inddragelse af forældres viden”. Det sidste arbejdsrapport var også tænkt som en forberedelse til efterfølgende projektgruppemøde.

Det første opfølgingsmøde omkring implementering af metoden blev afholdt for alle dagtilbuddenes medarbejdere efter indeværende møde. Tema var implementering af metoder til arbejdet med den narrative model. De centrale pointer fra oplæg og øvelser i dagtilbuddene blev trukket op og der blev arbejdet med eksempler på fortællinger, som pædagoger og dagplejere havde medbragt.

Temaet på *arbejdsgruppemødet* var tværfagligt samarbejde og social inklusion. En projektkonsulent holdt oplæg om temaet, som blev diskuteret (bilag 3). Ud fra oplæg diskuterede arbejdsgruppens medlemmer visioner for et fremtidigt tværfagligt samarbejde. Nogle af visionerne var:

- arbejde i små tværfaglige teams, der er lokalt forankret
- vi skal være i stand til at skelne mellem strukturforhold og faglige samarbejds-mæssige forhold
- vi må beskrive hvordan vi vil anvende det tværfaglige samarbejde
- vi må alvorligt i gang med den sociale inklusion
- det handler ikke om økonomi, men også om hvordan vi anvender den i vores arbejde.

På mødet blev omdelt et arbejdsrapport om tværfagligt samarbejde, som forberedelse til næste arbejdsgruppemøde. Nu med afsæt i konkrete eksempler fra det tværfaglige samarbejde.

Tredje projekt- og arbejdsgruppemøde

På *projektgruppemødet* var temaet forældresamarbejde og inddragelsen af forældres viden i det tværfaglige samarbejde. Udgangspunktet for mødet var det føromtalt fokusgruppeinterview med forældre (bilag 1). Mødet blev brugt til at trække erfaringer, ideer og tanker omkring inddragelsen af forældres viden i det tværfaglige samarbejde. Ideer, erfaringer og visioner fremkom og blev sammenskrevet af projektkonsulenter og blev brugt som afsæt for et arbejdsgruppemøde senere i projektforsøget (bilag 4). Tovholderne i projektgruppen kom med synspunkter på:

- principper for det gode forældresamarbejde
- forventninger til forældrenes rolle
- pædagogers kompetencer i forældresamarbejdet
- anvendelsen af forældres viden i det tværfaglige samarbejde
- hvad er pædagogik for børn med særlige behov – social inklusion

På *arbejdsgruppemødet* diskuterede og beskrev deltagerne succeshistorier fra det tværfaglige samarbejde med udgangspunkt i konkrete, selvoplevede og vellykkede eksempler. De blev præsenteret én efter én i grupper, hvorefter de blev diskuteret ud fra et arbejdsrapport, som satte fokus på det ideelle samarbejde. Projektkonsulenter tog notater fra diskussionerne og sammenfattede det i et notat, som blev omdelt til arbejdsgruppens deltagere. Det dannede igen afsæt for efterfølgende projekt- og arbejdsgruppemøde (bilag 4).

Fjerde projekt- og arbejdsgruppemøde.

Temaet for *projektgruppen* var det tværfaglige samarbejde. Udgangspunktet er fokusgruppeinterview med forskellige faggrupper (bilag 2). På mødet blev diskuteret og afklaret, hvordan den narrative metode kan medvirke til at støtte op om pædagogfagligheden i det tværfaglige samarbejde. Metoden blev fremhævet for at være god som redskab til dialog med forældre og dermed også som redskab til dialog med andre faggrupper. Hvordan fortælling kunne indgå i børnebeskrivelser blev også diskuteret - det vil sige en børnebeskrivelse som tager afsæt i pædagogens kendskab til og viden om barnet og også i forældrenes syn på barnet.

Temaet for *arbejdsgruppen* var igen det tværfaglige samarbejde. Med afsæt i to korte oplæg fra projektkonsulenter om social inklusion, tværfaglighed og den narrative metode arbejdede gruppens medlemmer selv med det tværfaglige samarbejde. Deltagerne blev inddelt i tre grupper med hver sit del-tema: indhold i det tværfaglige samarbejde, organiseringen af det tværfaglige samarbejde og metoder i det tværfaglige samarbejde. Resultatet af gruppearbejdet blev kort fremlagt og derefter sammenfattet skriftligt af projektkonsulenterne.

På mødet blev en skrivegruppe nedsat, hvis ansvar det var at udarbejde et konkret forslag til et kommende tværfagligt samarbejde på Bornholm. Projektkonsulenter udarbejdede et referat af gruppearbejdet på mødet. Dette indgik derfor også i udarbejdelsen af det endelige forslag (bilag 5).

Femte projekt- og arbejdsgruppemøde

I *projektgruppen* blev det igen diskuteret, hvordan den narrative metode og daginstitutionens viden om børn kan indgå i et kommende tværfagligt samarbejde. Også i relation til det udarbejdede forslag om et kommende tværfagligt samarbejde. Tovholdere fra de respektive projektinstitutioner fremlagde hvordan arbejdet med at implementere den nye metode forløb og hvordan metoden kan bidrage til et kvalitetsløft af det pædagogiske arbejde samt hvilke barrierer implementeringen af nye metoder vil møde. Ligeledes blev det diskuteret hvordan projektets erkendelse kan implementeres i andre daginstitutioner på Bornholm og hvordan formidlingen kunne finde sted i det kommende samarbejde med forvaltning og andre faggrupper – herunder også lærere.

På *arbejdsgruppemødet* blev forslaget til et kommende tværfagligt samarbejde diskuteret. Der var tilslutning til forslaget, men der var også supplerende kommentarer til den endelige formulering af et forslag til et kommende tværfagligt samarbejde. De supplerende kommentarer drejede sig om de indholdsmæssige dimensioner og begrundelser for det nye forslag, fx hvorfor det er vigtigt, at fagpersoner kommer i tættere samspil med borgerne og bliver synlige som faggrupper med specialiseret viden.

2. Diskussion af projektets fokusområder

Projektet tager afsæt i ”Vejledning om Dagtilbud m.v. til børn efter Lov om Social Service” hvori det hedder at ”dagtilbuddene vil gennem tæt og ofte langvarig kontakt til barnet og dets familie normalt opbygge en omfattende viden om og indsigt i forhold, der kan have afgørende betydning for, hvilken støtte et barn/en familie har brug for.” Som en konsekvens heraf præciseres det i § 38, at ”kommunen forudsættes at kontakte barnets dagtilbud med henblik på at inddrage denne viden i forbindelse med undersøgelse af barnets forhold, som skal foretages, inden der træffes beslutning om iværksættelse af særlig støtte”.

Projektet sætter fokus på, hvordan viden fra dagtilbud og familier kan inddrages når det skal undersøges hvilken støtte et barn har brug for. Fokus sættes i projektet derfor på udviklingen af det tværfaglige samarbejde i relation til børn med behov for støtte. Det tværfaglige samarbejde er i løbet af projektet blevet indkredset og diskuteret ud fra både indhold, metoder og organisering. Dvs. at væsentlige pædagogiske overvejelser i forhold til børn med særlige behov lægges til grund for arbejdet med udvikling af det tværfaglige samarbejde.

En fremstilling af projektets baggrund og formål forudsætter en afklaring af en række begreber inden for det pædagogiske felt, som må ses i samspil med de socialpolitiske intentioner overfor børn med særlige behov. Disse afklarende diskussioner vil vi kort introducere, idet de også vil udgøre en forståelses-ramme, som vi definerer og evaluerer projektets mål og resultater ud fra.

Social inklusion – en ny strategi

Det markeres i projektets udgangspunkt, at der er brug for at skabe et velfungerende tværfagligt samarbejde, hvor viden fra dagtilbuddet, som skabes i samarbejde med forældre og børn kan anvendes aktivt i samarbejdet omkring undersøgelsen af børn og familiers behov for støtte. Det forudsættes, at forældres og pædagogers viden er central og væsentlig, når der er tale om at undersøge et behov for særlig støtte.

Når forældres og pædagogers viden placeres centralt i arbejdet med børn og familier med særlige behov er det relevant at referere til udviklingen inden for socialpædagogik, pædagogik og socialpolitik. Der er i den pædagogiske og socialpolitiske debat fokus på *rummeliggørelsen* af dagtilbud, hvormed der henvises til ønsket om at dagtilbuddet skal kunne rumme alle børn – uanset deres særlige behov. Vi vil i den forbindelse referere til begrebet social inklusion, som sætter fokus på, at normalinstitutioner skal ændre og differentiere deres forventninger til barnet, så normalitetsbegrebet udvides. Begrundelsen er, at det at placere børn i segregerede foranstaltninger, er en pædagogisk og socialpolitisk strategi, der ofte kommer i modstrid med intentionen om integration. Der peges i den pædagogiske og socialpolitiske debat på, at det er uhensigtsmæssig at fjerne et barn fra dets miljø, sin familie og sit dagtilbud, for at blive behandlet eller støttet. Og der gøres endvidere op med forestillingen om at fagpersoner, der ikke kender barnets liv og hverdag, alene kan lykkes med at hjælpe barnet med at blive integreret i et normalt familie- og daginstitutionsliv.

Det betyder ikke at støtten fra specialiserede faggrupper ikke længere er relevant, men at også specialindsatser inkluderes i barnets dagtilbud. Dagtilbuddet kommer i denne optik i centrum for det tværfaglige samarbejde og det betyder videre at indsatsen fra specialiserede faggrupper knyttes i så stort et omfang som det overhovedet er muligt til daginstitutionens pædagogik og til familien. Specialiserede faggrupper vil i dette perspektiv indtage en rolle som konsulenter og behandlere i relation til barnets liv i daginstitutionen. De vil så at sige skulle rykke ud i tværfaglige teams omkring børnenes liv i institutionerne. Også sagsbehandlingen kunne med fordel placeres her – hvilket er overvejelser, som ligger til grund for udarbejdelsen af forslaget til det fremtidige tværfagligt samarbejde (bilag 5). Konklusionen er at ressourcerne skal komme til barnets – og ikke omvendt.

Det kritiske afsæt for social inklusion

I begrebet om social inklusion ligger en pædagogisk og socialpolitisk strategi, der er et opgør med den hidtidige praksis i arbejdet med børn med særlige behov. Social inklusion er et kritisk modspil til det individuelle børnesyn, der ensidigt fokuserer på problemer og mangler. Med udgangspunkt i serviceloven tildeles støtten i den nuværende forvaltningspraksis til børn med særlige behov, ud fra en undersøgelse af barnets individuelle problemer og dets opvækstvilkår (jf. § 38 i serviceloven).

Til denne undersøgelse kan én eller flere fagfolk bidrage: støttepædagog, psykolog, læge eller andre eksperter. Dvs. støtten til et barn tildeles ud fra et fokus på barnets individuelle problemer. En undersøgelse og redegørelse af et barn bygger traditionelt på observationer af barnet, foretaget af støttepædagogen, pædagoger og/eller psykologer (PPR). Denne praksis, som serviceloven lægger op til, sætter fokus på det enkelte barns individuelle problemer i et forsøg på at afhjælpe disse med det mål, at sikre barnet de samme udviklingsmuligheder som dets jævnaldrende. Det er en tankegang og en praksis, der sætter sig igennem fra det politiske niveau, ned gennem forvaltningsapparatet og ud i institutionerne i mødet med det enkelte barn.

I den hidtidige tankegang har det været barnets individuelle egenskaber som afviger, der har været udgangspunktet for den pædagogiske indsats. Denne anderledeshed har det hidtil været en opgave for pædagoger, støttepædagoger, psykologer, talepædagoger mv. at beskrive og diagnosticere. Undersøgelsen af barnet ender oftest ud i en diagnose, der udtrykker barnets afvigelse fra en normaludvikling. Denne diagnose sætter en dagsorden for det videre pædagogisk forløb, der ofte finder sted i en segregeret sammenhæng. Praksis bliver ofte, at trække børnene væk fra fællesskabet for at behandle, udvikle eller at *normalisere* barnet, for derefter at *integrere* barnet i fællesskabet igen. Bag denne praksis ligger blandt andet en forestilling om, at mange støttekrævende børn er sårbare og derfor bør beskyttes mod fællesskabet. Først i det øjeblik barnet vurderes til at være rustet til fællesskabet, er det målet at bringe barnet ”tilbage” til fællesskabet. Støttepædagoger er involveret i denne pædagogiske strategi, fordi den støttepædagogiske indsats også defineres ud fra et fokus på det individuelle barn i daginstitutionen. Hvorvidt det betyder at barnet placeres i en segregeret sammenhæng i det store fællesskab vil afhænge af måden den støttepædagogiske indsats defineres på.

Der er således grund til at pege på det paradoksale i en pædagogisk strategi, der udskiller børn fra de fællesskaber som det er lovgivningens mål at integrere dem i. Konsekvensen af segregering skal endvidere ses i lyset af den stigmatiserende effekt, det kan have for det enkelte barn. Det er med til at fastholde barnet i en afvigerrolle – selvom hensigten er en anden.

Der er således flere grunde til at søge nye veje i det pædagogiske arbejde med børn med særlige behov. Det bemærkelsesværdige er, at både udgifterne til forebyggelse og behandling generelt i landets kommuner ser ud til at stige. Som også risikoforskningen peger på, ser det ud til at de hidtidige integrationsbestræbelser som de danske velfærdsinstitutioner har varetaget, ikke er lykkedes godt nok på trods af, at begreber som tidlig indsats og forebyggelse har været på den socialpolitiske dagsorden i mere end en menneskealder. (Jørgensen 2002).

Enshed og forskel

Den pædagogiske opgave i forhold til børn med særlige behov kan anskues ud fra to niveauer: et socialt og et individuelt niveau. *Det sociale niveau* kan forstås i betydningen at bringe personer sammen i sociale miljøer, hvor målet er at minoritetsparten skal være del af helheden (fællesskabet er noget der er). *Det personlige niveau* kan forstås i betydningen at bevare personens integritet, hvor minoritetsparten fastholder og bevarer sin identitet som noget særligt (afvigelsen er noget der er). Denne dobbelthed lægger op til et dilemma i den pædagogiske indsats, som handler om hvordan man som anderledes kan stille krav om at være et ligestillet medlem af et fællesskab og samtidig gøre krav på særbehandling. Altså dilemmaet mellem enshed og forskel. Dilemmaet består i, om man som anderledes kan stille krav om at være et ligestillet medlem af fællesskabet og gøre krav på særbehandling. At udrede forholdet mellem enshed og forskellighed har således været en central

del af den pædagogiske diskussion i de seneste år. Det er blevet diskuteret hvordan man kan inddrage de børn som er defineret som anderledes, uden at stigmatisere.

Dilemmaet kan beskrives som enten en ”magen til behandling” eller en ”særlig behandling” Det er blevet håndteret på to måder i socialpædagogiske foranstaltninger. Enten har man fokuseret på anderledesheden (man har diagnosticeret og behandlet) eller også har man ignoreret den (man har fysisk placeret børn med behov for støtte i daginstitutioner uden at sætte noget i værk) (Tetler, 2000). Pointen er, at begge disse tilgange er stigmatiserende og ekskluderende. Ved at fokusere på barnets afvigelse ligger der en potentiel stigmatisering og samtidig ligger der en fare for at barnet lades i stikken, hvis man fratager barnet en særlig opmærksomhed.

Dette dilemma er et eksempel på et samfundsmæssigt dilemma, som støtte- og socialpædagogikken og dens metoder er underlagt. I det at diagnosticere – at udrede en afvigelse – ligger der dels en opmærksomhed på et behov for støtte, men også en parallel placering af individer i kategorier, som er stigmatiserende. Disse på forhånd fastlagte kategorier bestemmer hvem der skal inkluderes og ekskluderes fra social deltagelse på vigtige livsområder. Det er i denne opmærksomhed på individers diagnoser at det bliver legitimt at ekskludere nogle på grund af noget i deres natur eller på grund af en socialpsykologisk afvigelse. Konsekvensen er, at ansvaret for integrationen lægges på de individer, som defineres som anderledes, mens fællesskabet friholdes for sit ansvar over for individers problemer.

Det umiddelbare svar på, hvordan vi undgår dilemmaet er, at skabe institutioner som ikke segregerer, men som kan inkludere det anderledes. Det vil sige at formulere en pædagogik, som kan skabe rum for forskellighed ved at tage specifikke hensyn – uden at ligeværdigheden og respekten sættes over styr. En pædagogik som kan tænke fællesskab differentieret – dvs. forstår at børn er forskellige og skal behandles forskelligt, for at blive behandlet ligeværdigt. Alle børn har ret til social deltagelse – uden at blive stigmatiseret.

I begrebet social inklusion ligger et forslag om ikke at fokusere så entydigt på barnets afvigelse, men i lige så stor udstrækning på det fællesskab, det miljø eller den pædagogik, som barnet deltager i. Dette miljø kan være mere eller mindre støttende og inkluderende. Social inklusion fokuserer opmærksomheden på, hvordan vi politisk og pædagogiske håndterer den mangfoldighed af mennesker, som lever i vores samfund; hvordan vi forholder os til forskelligheden i normer og kulturopfattelser. Vi lever i en tid hvor mangfoldighed og forskellighed værdsættes, men har måske ikke formået at gøre op med nogle traditionelle forståelser af pædagogikken om forholdet mellem fællesskab og individualitet. Det er måske forståelser, som ikke lægger op til mangfoldighed og forskellighed, men måske netop til det modsatte som er enshed. Problemet er at så længe det sker udelukkende på fællesskabets præmisser, lykkes den gode intention tilsyneladende ikke.

Social inklusion - et fællesskab af børn

Som vi har set er der mange pædagogiske grunde til at indsatsen må bevæge sig væk fra en individuel forståelse og hen mod en social forståelse, hvor barnet ses i samspil med sit sociale miljø. En bevægelse fra at anskue problemerne som forårsaget af det enkelte barns afvigelse eller handicap til en forståelse som fokuserer på, hvad det er i det omgivende miljø, som begrænser barnets mulighed for at deltage i det lokale og samfundsmæssige fællesskab. Det er hvad inklusionsbegrebet foreslår. (Sandvin 1998).

I det socialpædagogiske felt diskuteres netop i disse år, at udgangspunktet for pædagogiske bestræbelser ikke kun kan være individuelle forståelser baseret på psykologiske forklaringer, men derimod også individets relation til sin omverden, hvor forståelsen af barnets opvækstbetingelser og aktuelle sociale miljø er afgørende. Fokus er ikke længere på at søge løsningen på et problem i barnet, men også i barnets omverden, hvor fx daginstitutionen er en væsentlig social ramme for barnets liv. Med denne opmærksomhed på barnets relation til omverden er det i samme omfang omverden, der er genstand for krav om forandring. Også fællesskabet må bevæge sig i ønsket om at imødekomme børns forskellighed.

Dette kan i den pædagogiske praksis realiseres ved, at den integrerede person tillades at deltage i fællesskabet på egne præmisser. Inklusionen udtrykker en interaktionsproces, hvor deltagerne er indstillet på, at forandringer ikke kun finder sted i den person, der forsøges inkluderet, men i lige så høj grad i fællesskabet som en social organisme. Det vil sige først og fremmest kunne erkende forskelligheder og deres betydning og dernæst kunne vurdere disse forskelligheders potentiale som mulighedsgivende eller begrænsende for det samlede fællesskab. Hermed bliver det muligt at imødekomme den enkeltes muligheder for udvikling, at respektere den enkeltes integritet og mulighed for indflydelse på eget livsbetingelser.

Begrebet om social inklusion udtrykker denne dynamik mellem individ og fællesskab. Det dynamiske i begrebet henviser til, at inklusion af børn med særlige behov i ”normale” miljøer ikke udelukkende er et spørgsmål om fysisk at placere børn med særlige behov i en given institution sammen med en støttepædagog. Det betyder derimod at pædagogikken i daginstitutionen bliver inkluderende, hvor alle forhold, rum, ansatte, aktiviteter, stemninger, metoder osv. betragtes som led social inklusion.

Fællesskab bliver i et inklusionsperspektiv til en dynamisk størrelse i den forstand, at fællesskab ikke *er*, men noget der løbende skabes. Barnets ret til at forblive ukrænket og uberørt i et socialt fællesskab kommer hermed i centrum for inklusionsperspektivet. Frem for at sætte fokus på det afvigende barns re-socialisation og integration til et socialt fællesskab, lægger inklusionsbegrebet op til en pædagogik, der lader det sociale fællesskab være i fokus. Det sociale fællesskab kan være inkluderende eller ekskluderende og det vil sige mere eller mindre i stand til at behandle børn på måder, som ikke krænker og lader dem uberørte. Det er med andre ord helt centralt for inklusionsbegrebet, at den fysiske placering af børn med særlige behov i almindelige institutioner ikke er afgørende i sig selv. Inklusion drejer sig ikke om at placere mennesker i fællesskaber uden at sætte noget i værk pædagogisk, metodisk og organisatorisk. Der er ikke lighedstegn mellem den fysiske placering og inklusion. Inklusion drejer sig om at skabe nogle nye betingelser i den eksisterende sociale sammenhæng, som barnet eller børnene er i. Det er en central pointe, at daginstitutionens pædagogik må bevæge sig i en *socialpædagogisk retning* for at have mulighed for at trække på ressourcer hos specielt uddannede ressourcepersoner. Det betyder at en inkluderende daginstitution måske netop er kendetegnet ved at have specielt uddannede pædagoger og psykologer tilknyttet i daginstitutionens hverdag.

3. Fortælling – en metode til støtte for social inklusion

Vi antager i projektet, at udviklingen mod en inkluderende pædagogik og et tværfagligt samarbejde hvor daginstitutionspædagogers viden inddrages, forudsætter nye metoder til at beskrive børn. Projektets tese er, at narrative metoder kan støtte en inkluderende tilgang og et tværfagligt samarbejde, hvor pædagogers og forældres viden inddrages, når et barn skal beskrives og der skal træffes beslutninger om, hvordan barnet bedst kan opnå den støtte, der svarer til dets behov. Her bliver de centrale spørgsmål, hvad der skal til for at daginstitutionen kan løse denne opgave. Og hvilke faglige ressourcer, der skal være tilstede, og hvordan indsatsen kan organiseres, så den fremmer social inklusion.

I det følgende vil vi beskrive den narrative metode, dens teoretiske grundlag og hvordan den kan bruges som en metode til at fastholde et inklusions-perspektiv.

Kritik af observationsmetoder

Den narrative metode er udviklet af Kopart og Schmidt (1998) og vi har i tidligere projekter indarbejdet metoden i relation til udviklingen af en inkluderende pædagogik. Denne sammenhæng vil vi nærmere redegøre for i det følgende.

Bag udviklingen af den narrative metode ligger en kritik af en for ensidig brug af individfokuserede metoder til observation og beskrivelse af børn. Disse hviler ofte på udviklingspsykologien og betragter barnet som opdelt i funktionsområder, hvor hvert enkelt område kan iagttages og analyseres særskilt. Beskrivelsen af barnets udvikling foregår i form af en række generaliserende kategorier – ud fra funktionsområderne - mens det konkrete indhold i barnets hverdag og barnets intentionelle relation til sin omverden ofte nedprioriteres.

I disse metoder stiller iagttageren sig udenfor situationen og forsøger så objektivt og neutralt som muligt, at beskrive barnets funktionsområder – uden at gribe forstyrrende ind. Med metoderne har objektivitet og ensartethed været noget, som man har stræbt efter; og med objektivitet menes her, at man med metoderne har stræbt efter at lade observationerne være upåvirkede af iagttagerens egen personlighed. I forlængelse heraf problematiserer den norske børnehaveforsker Berit Bae (1986) denne form for observationer som kendetegnet ved at være: delorienteret, individorienteret, statisk orienteret med *objektivitet* som ideal, frem for en mere helhedsorienteret, relationsorienteret, procesorienteret metodologi, som også rummer et ideal om anerkendelse af *subjektivitet* hos iagttageren. (Bae 1986).

Vi har i sigtet mod udviklingen af en inkluderende pædagogik arbejdet med metoder, som gør det muligt at arbejde med pædagogernes møde med barnet/børnene ud fra et pædagogisk blik, der ikke fastholder individuelle mangler eller problemer. Det er metoder, som gør det muligt at opdage barnets ressourcer, at opdage de relationer pædagogerne selv tilbyder børnene og endelig metoder, som gør det muligt at opdage, hvordan rammer, fællesskabsforståelse og pædagogik også har en afgørende betydning for barnets udviklingsrum.

Pædagogisk iagttagelse – fra et til flere blikke

Udviklingen af nye metoder tager afsæt i en problematisering af observationsmetoder, som domineres af en udviklingspsykologisk teoriramme. Den tætte kobling af pædagogik og psykologi har været en dominerende forståelse i den pædagogiske praksis. Et udgangspunkt for vores valg af den narrative metode er ikke, at udviklingspsykologien ikke er relevant, men vi mener at en meget ensidig brug af en bestemt teoriramme og metodologi er problematisk, fordi den overser betydningen af

den aktuelle sociale situation. Den udstikker *et* blik og *en* måde at beskrive verden på og udelader en række andre. Dermed bliver blikket på børn indsnævret. Samtidig er valget af den narrative metode og det implicitte fravalg af observation grundet i, at observation ikke altid egner sig til at indfange dynamikken i barnets relation til sin omverden. Og dermed heller ikke til at indfange omverdens mulighed for at forandre sig for at imødekomme barnets særlige behov. Målet er derfor at arbejde med metoder, der arbejder med andre blikke end det individorienterede. Metoder, hvor det dels efterstræbes at beskrive børn på flere forskellige måder ud fra forskellige blikke og dels efterstræbes at fortælle historier om børn, som i højere grad fokuserer på barnets ressourcer og på barnet i relation til dets omverden. Konklusionen er at denne erkendelse er den helt centrale i forhold til etableringen af et tværfagligt samarbejde, hvor pædagogens og forældrenes viden inddrages.

I forhold til ambitionen om at fange en mere dynamisk forståelse af forholdet mellem barn og omverden bliver en individorienteret tilgang alt for snæver, fordi den udelukker betydningen af barnets sociale rum. Pædagogen placerer sig ofte udenfor det observerede og det er i modstrid med ambitionen i en inkluderende pædagogik. Her ses pædagogen, institutionen og pædagogikken, som en del af barnets problem og dermed også som en del af løsningen. Derfor er måden hun iagttager og det punkt hun iagttager ud fra, uhyre vigtigt at medtænke. Dermed gøres den personlige og subjektive dimension til en del af iagttagelsen og beskrivelsen af børn.

Metoder til beskrivelse af børn bør lægge op til, at tolkningen af det iagttagede nødvendigvis er en del af iagttagelsen, som udgør en åben og undersøgende proces, hvor det ikke er sandheden, som søges, men forskellige – og gerne konkurrerende - bud på den samme iagttagelse. Iagttagelse vil derfor altid være subjektiv, det vil sige præget af iagttageren og det punkt der iagttages fra. Fortolkning vil være en undersøgelse af det, som er iagttaget og af, hvordan iagttagelsen er subjektiv og hvordan det påvirker det iagttagede. Det sidste forudsætter omfattende og systematiske tolkninger og analyser og det forudsætter at pædagoger arbejder sammen - også med støttepædagoger og med psykologer.

Den narrative metode sætter fokus på to felter – en inkluderende pædagogik og en inkluderende forvaltning:

En inkluderende pædagogik

På den ene side er det nødvendigt med metoder som støtter op om en pædagogisk tilgang, hvor det bliver muligt at arbejde med institutionens og pædagogernes børnesyn for at bryde et eventuelt negativt syn på et eller flere børn i institutionen. Der skal brydes med det syn, som ensidigt overlader ansvaret til barnet for at noget i relationen mellem institutionen og barnet ikke fungerer. En inkluderende pædagogik kan tilnærmes i et samarbejde mellem pædagoger og støttepædagoger, hvis opmærksomheden rettes mod relationen mellem barn og institution med et kritisk perspektiv på den sociale kontekst institutionen udgør.

En inkluderende forvaltning

På den anden side vil et inkluderende perspektiv lægge op til en ny form for tværfagligt samarbejde mellem pædagoger, psykologer, sagsbehandlere og støttepædagoger. Det vil være centralt, at man også i sagsbehandlingen af børn inddrager beskrivelser af børn, som lægger vægt på noget andet end det som barnet mangler og ikke kan. Psykologen lægger i sin fagforståelse vægt på en psykologisk beskrivelse af barnet, men der er ingen grund til ikke at inddrage viden fra daginstitutionen om barnet, hvor børnebeskrivelser sigter mod at være helhedsorienterede, relationsorienterede og dynamiske.

Narrative metoder – til støtte for inklusion

Forskning tyder på, at daginstitutioner ikke er så inkluderende og støttende som vi umiddelbart regner med. Hanne Warming (2000) og Thomas Ellegaard (1998) peger på, at daginstitutionernes kultur virker ekskluderende overfor typer af børn som ikke lever op til den gængse opfattelse af normal barneadfærd. Disse ekskluderende mekanismer i institutionerne skal social inklusion netop være rettet mod i sine bestræbelser på at udvikle inkluderende fællesskaber.

Det som hermed kommer i centrum for omstillingen til en inkluderende tilgang, er måden institutionen fortolker barnets problemer på. Disse fortolkningsmåder vil være afgørende for løsningen. Og løsninger vil samtidig knytte an til den måde institutionen selv er organiseret på. Med andre ord vil en pædagogisk tilgang ud fra et inkluderende eller relationelt perspektiv til pædagogisk arbejde *fokuserer på, hvad der i det omgivende miljø begrænser et barns muligheder for at deltage i fællesskabet.* (Sandvin 1998, Tetler 2000)

I det følgende vil vi beskrive hvordan den narrative metode kan indgå i det pædagogiske arbejde med at omstille pædagogikken fra et individorienteret perspektiv til et inkluderende perspektiv. Her har vi anvendt Kopart og Smidts metoder fra bogen: *Iagttagelse og fortælling* (1998), hvor fortællingen kan ses som en metode til støtte for børns inklusion.

Skriftliggørelse af pædagogisk viden

En umiddelbar fordel ved metoden er, at den tager udgangspunkt i det der er ”kernen i pædagogens arbejde,” nemlig ”forståelsen af børnene” og at metoderne ”tager højde for de særlige betingelser og perspektiver, der er knyttet til pædagogens arbejdssituation.” (Kopart og Smidt 1998). Det er med andre ord en metode, som knytter sig direkte til pædagogers faglighed og arbejdssituation og dermed fungerer, som en mulighed for at pædagoger kan udtrykke deres viden om børn ud fra en helhedsorientering og en relations- og procesorientering. Dvs. at fortællingen er en måde at give et komplekst og flertydigt pædagogisk hverdagsliv struktur og form. Pædagogers viden er ofte blevet beskrevet som tavs og desuden er det kendetegnende for professionen, at formidling af viden ofte sker i en mundtlig og ikke en skriftlig form. Den narrative metode er en støtte i skriftlighed og dokumentation af viden fra det pædagogiske handleliv. Metoden støtter udviklingen af pædagogikken alene i kraft af, at den fremmer skriftliggørelsen af det pædagogiske arbejde og dermed muligheden for refleksion og undersøgelse af forforståelser, børnesyn og pædagogik.

Subjektiv viden som er systematiseret

Fortællinger er selvoplevede og i den forstand subjektive. Historiefortælling er en måde at udtrykke erfaringer og oplevelser på, og skal ifølge Kopart og Smidt, kendetegnes ved en afgrænset og specifik oplevelse, som er selvoplevet. Desuden skal fortællingen berette om begivenheden, så nøjagtigt som muligt og følge det faktiske hændelsesforløb i kronologisk og logisk rækkefølge. På den måde er fortællingen både refererende og evaluerende. Læseren af fortællingen får både et indtryk af det faktiske hændelsesforløb og af fortællerens oplevelse af hændelsesforløbet, i og med den fortællende persons egen vurdering og evaluering af forløbet, ligger implicit i fortællingen. (Ibid, s, 80). Labov har opstillet en model af fortællingens struktur som indeholder alle elementer af en fuldstændig udformet fortælling (Labov, 1972):

1. *Indledning* (Hvad handler det om?)
2. *Orientering* (Hvem, hvornår, hvad, hvor?)

3. *Handlesekvens* (Hvad skete der?)
4. *Evaluering* (Og hvad så?)
5. *Resultat* (Hvad skete der til sidst?)
6. *Afslutning*

Fortællingen er refererende og evaluerende og man kunne sige den er *objektiv* – så tæt på hændelsen som det er muligt, men den er også *subjektiv* - fordi den er selvoplevet og udtrykker et referat af det selvoplevede. Og her ligger der et klart brud med former for observation som har objektivitet som ideal. Det er altså en metode der anerkender iagttagerens subjektivitet, men som også indeholder kravet om systematik. Derfor er det en anden metode end objektiverende beskrivelser, som psykologer kan anvende. Den er fagligt funderet i netop en pædagogfaglighed og derfor en metode til formidling af væsentlig erkendelse i forhold til tværfagligt samarbejde.

At flytte fokus til børnenes ressourcer

Fordi metoden anerkender subjektiviteten hos iagttageren kan den også bruges til at fremme inklusion i kraft af, at det bliver muligt at skabe et anerkendende syn på barnet, og et syn som bryder med den definitionsmagt der ligger i observationsmetoder – magten til at fastslå uden for sig selv hvad barnet er. Den kan bruges til at skabe øget *responsivitet* i forholdet til børn og det vil sige en undersøgende og reflekterende tilgang til børn og pædagogik, hvilket er en væsentlig del af intentionen i en inkluderende pædagogik.

Hvis metoden skal indgå i bestræbelsen på at skabe en inkluderende pædagogik må pædagoger bestemme sig for at flytte sin opmærksomhed; dvs. sine forestillinger om børnene og dermed også sin tilgang til børnene. Opmærksomheden hos pædagoger rettes mod en pædagogisk problemstilling som institutionens personale er optaget af; en problemstilling, som personalet ønsker at arbejde med. Det kan være en problemstilling som affødes af fokus på et barn med særlige behov, men også andre typer af problemstillinger. Hvis fokus er et barn, der mistrives i institutionen, er det en pointe, at det pædagogiske arbejde vedbliver at eksistere som hidtil – blot med opmærksomheden rettet særligt mod et bestemt eller flere bestemte børn. Det er pædagogernes tanker og koncentration som skal flyttes mod et særligt felt.

Og i tolkningen af fortællingen, er det pædagogernes tanker og koncentration, som også er genstand for tolkning og analyse. Helt i tråd med forståelsen af en inkluderende pædagogik, hvor barnet som individ kommer ud af synsfeltet, afløst af et fokus på barnet i relation til sine omgivelser. Pædagogens tanker og forestillinger om børn er en stor del af disse omgivelser. Opmærksomheden vil både rette sig mod hverdagen i institutionen og mod det erindringsstof, som alle i institutionen har, fordi alle har nogle forestillinger om barnet, som farver det, der iagttages og fortælles. Det er disse forestillinger og billeder, som er genstand for analyse og som der i et inklusions-perspektiv skal arbejdes med. Det kan tænkes at være disse, som forhindrer barnets trivsel. Disse oplevelser findes i erindringen hos den enkelte pædagog, men de er ofte svært tilgængelige for diskussion og refleksion. Iagttagelser er som omtalt præget subjektivt af iagttageren, som igen er påvirket af de vilkår, iagttagelsen foregår under.

Det vil sige at den narrative metode dels kan bruges til at undersøge pædagogikken ud fra hvorvidt den er inkluderende. Det kan undersøges hvilke barrierer for inklusion, der ligger i institutionen, i relationerne og i pædagogikken. Men den kan også bruges til at arbejde med en anerkendende tilgang til børn og personale, fordi institutionens personale kan bestemme sig for at formulere sig om børnenes trivsel og ressourcer og om vellykkede pædagogiske situationer og relationer.

4. Tværfaglighed med sigte på social inklusion

I dette afsnit giver vi en beskrivelse af udviklingen af en model for det tværfaglige samarbejde, der opfylder kravet om at børn med særlige behov kan opnå den optimale støtte i daginstitutionen i samarbejde med forældre, pædagoger og faglige specialister. Først beskrives forskellige niveauer i det tværfaglige samarbejde ud fra forskellige teoretiske perspektiver. Dernæst beskrives det tværfaglige samarbejde i sammenhæng med udvikling af den narrative metode som formidling af pædagogers viden om børn og familier.

Tværfaglighed og social inklusion

I dette projekt anskues det tværfaglige samarbejde som en væsentlig forudsætning for skabelsen af rummelighed og udvikling af social inklusion i den enkelte projektinstitution og i den kommunale forvaltning i øvrigt. Det tværfaglige samarbejde skal udmøntes på en måde, så det understøtter principperne om social inklusion ved at den støttende og forebyggende indsats udøves med daginstitutionen som en central ramme for barnets udvikling og læring. Det betyder, at det tværfaglige samarbejde skal udvikle indsatser, der udfoldes og realiseres i den enkelte institution, hvor barnet tilbringer en væsentlig del af sin tid. De støttende ressourcer skal med andre ord være til rådighed for barnet, hvor det lever sit hverdagsliv. Det tværfaglige samarbejde skal således sikre at ressourcerne kommer til barnet – og ikke omvendt.

Endvidere anses det tværfaglige samarbejde som en faglig nødvendighed for arbejdet frem mod mere rummelige daginstitutioner. Den enkelte daginstitution skal kunne rumme en stigende mangfoldighed hvad angår børnenes sociale, kulturelle og personlige baggrund, hvilket svarer til at institutionen i stigende omfang vil afspejle sociale og kulturelle forskelligheder, der gælder i samfundet i øvrigt. For at den enkelte daginstitution skal kunne matche stigende forskellighed i børnegruppen vil det være nødvendigt at anskue den samlede pædagogiske indsats som en indsats med deltagelse af flere forskellige professioner. Eller kort sagt: Når børnegruppen udvikler sig mod større diversitet, må den tilsvarende faglige indsats også udvikle sig mod større diversitet. Det tværfaglige samarbejde kan betragtes som udtryk for en sådan faglig diversitet.

Teoretiske dimensioner i tværfagligt samarbejde

Tværfagligt samarbejde hviler på en række teoretiske og metodiske forudsætninger, der er karakteriseret ved:

- *en teori* om, hvordan det moderne børneliv finder sted på en række adskilte socialiseringsarenaer, som stiller krav om at pædagogiske og sociale indsatser på forskellige livsområder koordineres, prioriteres og målrettes så det enkelte barns liv anskues i et helhedsperspektiv.

- *en professionel metode* til koordinering, prioritering og udveksling af viden og informationer i et professionelt forum, der tager udgangspunkt i det enkelte barns behov

partnerskab mellem selvstændige professioner i et team, der anerkender og respekterer hinandens viden og metoder, som hver især yder specifikke bidrag til en fælles opgave, hvor vidensdeling karakteriserer relationerne mellem deltagerne og deres fag.

- *en tværsektoriel indsatsform*, der overskrider de enkelte forvaltningers kompetenceområder

- *et lovgivnings krav* som udtrykker en bestemt måde at organisere sociale, sundhedsmæssige og pædagogiske indsatser på (serviceloven § 37a og 38 samt Lov om forebyggende sundhedsordninger for børn og unge, § 7). Her fastslås, at kommuner har pligt til at nedsætte tværfaglige grupper og teams for at tilvejebringe det bredest mulige vidensgrundlag for beslutninger om indsatsformer og undersøgelse af børn og unges særlige behov.

Tre niveauer for tværfagligt samarbejde

Udgangspunktet for ethvert tværfagligt samarbejde er at der eksisterer forskellige fag eller professioner, som har opnået en relativ selvstændighed inden for eget praksisfelt i kraft af egne teorier, metoder, værdier og genstandsfelt. Det enkelte fag kan således indgå i forskellige relationer med andre fagligheder på forskellige niveauer. I det følgende er der tale om en stigende integration mellem fagene: fra flerfaglighed, tværfaglighed og til integreret faglighed.

Flerfaglighed

Flerfaglighed kan defineres som summen af de involverede fags viden og metoder, når de samarbejder parallelt med hinanden. Formlen er: sagsbehandler + psykolog + pædagog + sundhedsplejerske + lærer = en fælles sum af viden, der anvendes til løsning af en opgave med de enkelte fags viden og metoder som udgangspunkt. Hvert fag repræsenterer et delperspektiv på opgaven (barnet og familien) og det er et samarbejde mellem enkelte fag – ikke personer i et team

Tværfaglighed

Tværfaglighed er samarbejde mellem personer i et team, der erkender at opgaven er for kompleks for en enkelt faglighed. Et team er defineret ved at være forpligtet i forhold til løsningen af en fælles opgave, der er formuleret som et fælles mål, hvilket kræver en fælles forståelse af opgavens karakter. Helheden i barnets liv er en særlig kvalitet ved den viden, der produceres. Teamet er konstitueret med formelle procedurer for beslutninger og arbejdsdeling.

Integreret faglighed

Det enkelte medlem søger at anlægge et helhedsperspektiv og medtænker de andre fags bidrag til løsning af opgaven. Der arbejdes som et team med synlige og formelle procedurer for beslutninger og arbejdsdeling. Det kræver anerkendelse af hinandens specifikke viden og metoder og det enkelte medlem er i stand til at anskue den fælles opgave med andre fags perspektiver. Videndeling resulterer i frembringelsen af det bredest mulige beslutningsgrundlag og der foregår supervision blandt medlemmerne indbyrdes. Der er etableret et kollektivt ansvar for samarbejdets processer og resultater (man deler succeser og fiaskoer). Arbejdet i teamet kræver fælles forberedelse og evaluering. Tovholder-funktioner besluttet på baggrund af hvad der tjener sagen bedst (barnets bedste)

Denne form for tværfagligt samarbejde er nok vanskeligt at realisere, men den kan tjene som et ideal, der kan stræbes efter. Den integrerede faglighed har indgået i arbejdsgruppens diskussioner som en form, der bør stræbes efter, hvilket kommer til udtryk i de følgende synspunkter, som er produceret af projekt- og arbejdsgruppe.

Principper i tværfagligt samarbejde

Det følgende bygger på en række erfaringer med deltagelse i det hidtidige tværfaglige samarbejde og er udtryk for en række ønsker og behov, som det anbefales bliver integreret i den fremtidige struktur for det tværfaglige samarbejde i Bornholms Regionskommune. Erfaringerne med tværfagligt samarbejde er tematisk inddelt på baggrund af bidrag fra projekt- og arbejdsgruppe. De bringes

nedenunder som en række punkter, der har dannet baggrund for udarbejdelsen af det endelige forslag til en model (bilag 5)

Formålet med tværfaglighed

Tværfaglighed anses for at være en nødvendig faglig struktur for at sikre, at det enkelte barn kan opnå den optimale støtte til sin udvikling og læring i daginstitutionen. Det overordnede sigte er at skabe rummelighed i den enkelte daginstitution, så det enkelte barns behov bliver tilgodeset gennem social inklusion. Det tværfaglige samarbejde skal således udgøre en understøttende struktur for denne proces ved at afsøge såvel faglige som familiemæssige ressourcer i barnets nærmiljø og institutionsliv og sikre en koordineret indsats. Dermed udgør tværfagligt samarbejde og indsatsformer også et nødvendigt element i daginstitutionens forebyggende indsats, hvor forældreinddragelse bliver af særlig betydning.

Forældresamarbejde og tværfaglighed

- Det daglige forældresamarbejde sikres med åbne procedurer for forældresamtaler og konsultation med tilbud om vejledning og rådgivning af forældre
- 3 måneders samtaler
- Primær-pædagog og kontaktordninger
- Invitation til forældrebesøg (når det tjener barnet)
- Finde grænsen for service i en daginstitution (pædagogisk tilbud til børn)
- Hjemmebesøg som ved visse skoler kan overvejes

Formelle overleveringsprocedurer ved institutions-skift

- Procedurer for modtagelse af nye børn med overlevering af informationer og opmærksomhedspunkter, tegne familiestamtræ
- Samtale med pladsanvisning, sundhedspleje og andre fagpersoner med kendskab til barnet.
- Ved overgang til skole afholdes møde med lærere – og de evt. fagpersoner, som barnet og familien har haft kontakt med. Forældres deltagelse vurderes fra situation til situation.

Når der konstateres bekymring omkring børn med særlige behov

- Kontakt til forældre: Vi har brug for hjælp til at støtte barnet
- Gensidige aftaler om støtte i familie og institution (evt. handleplan)
- Kontakt til fagpersoner med kendskab til barnet og familien (hvad er hidtil forsøgt)
- Inddragelse af øvrige fagpersoner (PPR, sagsbehandler, sundhedsplejerske, talehørepædagog)
- Vurdere behov og muligheder for samarbejde om udredning af barnets forhold
- Vurdere, hvilke resurser der skal være til rådighed for støtte i institutionen
- Finde grænsen for involvering i familie-konflikter (evt. henvisning)
- Overveje hensigtsmæssig adskillelse mellem barnets to verdener (familie og institution)
- Inddrage forældres viden gennem samtaler om pædagogers fortællinger om barnet
- Tværfagligt samarbejde med forældre-deltagelse skaber brede relationer og dermed bredere grundlag for at træffe beslutninger om den rigtige støtte – men der er også undtagelser.
- Der søges om muligheder for udvikling af kompetencer til løsning af en opgave - ikke bare ressourcer.
- Udredning og børnebeskrivelse fokuserer på barnets behov for støtte til at mestre hverdagen i institutionen . Hvad det skal have hjælp til at kunne.

Organisatoriske principper i tværfagligt samarbejde

- Strukturen for tværfagligt samarbejde skal udformes så to forskellige behov kan tilgodeses: stabilitet og personligt kendskab (permanente teams) fleksibilitet med deltagelse af fagpersoner, der er relevante for den konkrete opgave (ad-hoc teams)
- Et enstrengt system har den fordel at institutionen kun skal henvende sig et sted og giver et nødvendigt overblik og forhåndskendskab til de muligheder, der foreligger for tværfagligt samarbejde (valg af samarbejdspartnere)
- Familiehuset i Nexø fremhæves som positivt forbillede (en model)
- Personligt kendskab og tillid mellem fagpersoner kan forenkle administrative procedurer
- Princippet om nærhed betyder at støtte og ressourcer etableres med udgangspunkt i barnets nærmiljø og indebærer hensyntagen til lokale og geografiske forhold.
- Fysisk tilstedeværelse ved møder er befordrende for tillidsfulde relationer

Metoder i tværfagligt samarbejde

- Indførelse af konsultativ metode i forhold til forældre og daginstitution indebærer tid til dialog, åbenhed om valgmuligheder og inddragelse i beslutningsprocesser.
- Bekymring om et barn bør på et tidligt tidspunkt forelægges til udredning og supervision i et tværfagligt team
- Risikofaktorer og risiko-adfærd er et fælles tema for afklaring og vidensdeling – især signaler på børn, der ikke trives i daginstitutionen. Et fælles metodisk grundlag for beskrivelse og vurdering af risiko-adfærd vil være en fordel.
- Det forebyggende perspektiv indgår med stor vægt i tværfagligt samarbejde
- Det kræver faglig udvikling at blive en kompetent deltager i tværfagligt samarbejde. Det er en udfordring at se egen faglig indsats i et tværfagligt perspektiv.
- Det er den enkelte sag, der er afgørende for, hvilke fagpersoner der vurderes til at være bedst egnede til at varetage tovholder-funktionen i forhold til det enkelte barn. Et afgørende kriterium er fagpersoner, der har opbygget kendskab og varige relationer til barnet og familien.
- Tværfaglige fora må tilkendes en vis autonomi, når sektor- og faggrænser overskrides
- Fælles aftaler om retningslinjer for børns overgang fra et system til et andet aftales
- Forældre kan deltage i tværfaglige teams, når det skønnes nødvendigt for at imødekomme barnets behov.
- Intet tværfagligt samarbejde kan erstatte en families egne oplysninger om sig selv.

Faglige relationer i tværfagligt samarbejde

- Målet er at tilvejebringe det bredest mulige informationsgrundlag for beslutning om indsatser og foranstaltninger
- Hvad enten der er tale om permanente teams eller ad-hoc teams skal tværfagligt samarbejde kunne tilbyde gensidig supervision som et led i faglig udvikling
- Arbejdsformen må være præget af dialog, nysgerrighed, åbenhed og respekt for hinandens faglighed
- De enkelte fagpersoner skal kunne forholde sig til barnets liv som en helhed, hvilket det enkelte fag skal kunne bidrage til at bevare og udvikle
- Afklaring af egen faglighed er forudsætningen for at blive en konstruktiv tværfaglig medspiller
- Integreret faglighed er mere end gensidig udveksling af informationer mellem personer

En fælles opgave kræver fælles bidrag, der sammenfattes til en helhed, som er gennemskuelig for alle deltagere – inklusive familien.

Formaliserede procedurer for samarbejde i tværfaglige teams:

- Når tværfagligt samarbejde organiseres i *permanente teams* kræves egen forretningsorden med formaliserede procedurer for indkaldelse og afholdelse af møder
- Formål, mødefrekvens, deltagerkreds, ledelse af møder, beslutningsregler mv. fremgår af forretningsorden.
- Især er det vigtigt at procedure for udnævnelse af tovholder i støttesager er nedskrevet med beskrivelser af de funktioner, der er tilknyttet opgaven.
- Ved deltagelse i *ad-hoc teams* er det derimod vigtigt, at arbejdsgange ikke forsinkes eller gøres unødigt besværlige med for mange regelbelagte procedurer. Her er tidsfaktoren ofte afgørende. Tilvejebringelse af en hurtig afklaring på et velinformeret grundlag.

Indikatorer for en succesfuld udvikling mod større tværfaglighed

Kriterierne for opfyldelsen af den tværfaglige dimension i daginstitutionens arbejde tager sit udgangspunkt i en udviklingsproces, hvis sigte er stadig mere integrerede former for samarbejde mellem fag og fagpersoner – både i ad-hoc-teams og permanente teams. Hvorvidt denne proces bevæger sig i den ønskede retning kan beskrives som en række indikatorer for den gradvise proces frem mod mere og mere integreret faglighed. Indikatorer på at det tværfaglige samarbejde udvikler sig i den rigtige retning er at:

- pædagogernes viden om det enkelte barn bliver taget alvorligt og at pædagogernes bidrag i de tværfaglige teams anerkendes på lige fod med andre fags viden, når der træffes beslutninger om støtte- og indsatsmuligheder.
- at pædagogernes metoder til beskrivelse af børn viser sig at være egnede til at formidle viden og informationer om barnet i de tværfaglige teams
- at pædagogerne har udviklet faglige begreber og sprog for deres pædagogiske arbejde mod øget rummelighed og social inklusion, der gør det muligt for de øvrige samarbejdspartnere at danne sig et billede af pædagogernes specifikke bidrag til samarbejdet.
- at pædagogerne kan anlægge andre fags perspektiver på deres eget arbejde med social inklusion
- at fastholde et helhedssyn på den fælles opgave, så udgangspunktet for valg af metoder, støttemuligheder og indsatsformer udgøres af barnets aktuelle livsomstændigheder
- at pædagogerne deltager aktivt i vidensdeling i tværfaglige teams - uden at miste det pædagogfaglige perspektiv.

Fortælling og børnebeskrivelse

Her vil vi redegøre for hvordan fortællinger kan indgå i bestræbelserne på at kvalificere det tværfaglige samarbejde mellem forskellige faggrupper omkring børn med særlige behov. Metoden er også anvendelig til udarbejdelsen af børnebeskrivelser, som kan anvendes i det tværfaglige samarbejde. Det bliver muligt, at dokumentere den viden og de erfaringer pædagoger har om og med børn, i kraft af at have levet sammen med børnene i daginstitutionen igennem en længere periode. Denne viden bliver det muligt at gøre til genstand for systematiske overvejelser, når pædagogiske iagttagelser bliver en integreret del af pædagogens arbejde og dermed af pædagogens kompetencer. Dette giver rum for at pædagogens mere helhedsprægede billede af barnet på baggrund af et indgående kendskab kan komme til udtryk - både i institutionen, men også i relation til andre faggrupper. Og ikke mindst kan oplevelser og erfaringer i forældresamarbejdet formidles i sådanne fortællinger.

Fortællingen bygger på antagelsen om, at det er den bedste måde at udtrykke forståelse af erfaringer på ved at de tilskrives mening. Fortællingen kan indeholde erfaringer, som ikke behøver at være bevidst udtænkt hos fortælleren, men som kan komme frem, når fortællingen gøres til genstand for nye refleksioner – af fortælleren selv eller af kollegaer. Fortællingerne kan derfor virke befordrende for ny indsigt i det pædagogiske arbejde og en ny erfaringsdannelse. Det er vigtigt i ambitionen om at etablere en inkluderende pædagogik, men også i forhold til at lave børnebeskrivelser til forvaltningen i sager hvor barnets behov for en fremtidig pædagogisk indsats diskuteres. Her kan fortælling ses som en ny form for børnebeskrivelse som en metode til at fortælle om barnets liv i institutionen sådan som pædagogerne oplever det. Der sættes ord på det levede liv i daginstitutionen, på barnets ressourcer, på barnets interesser, motivationer og også problemer. Især er det vigtigt med sproglige metoder til at udtrykke de rammer som barnet synes at trives i og udvikle sig i. Det er vigtigt at indfange disse skriftligt, fordi de peger på hvordan der mest konstruktivt vil kunne etableres et støttende miljø til barnet fremover.

Tolkning

Fortællingen tilstræber ikke at være objektiv, men den er åben mod tilhøreren og samtidig er den et udtryk for den person der fortæller. Fortællingens væsen knytter sig til erfaringer fra levet liv, fordi de er integreret i fortællingen. Der er en relationen mellem fortælling, fortæller og tilhører og det er denne relation som er vigtig. Den rummer en mulighed for fælles erfaringsdannelse, fordi det bliver muligt at have mange blikke i spil samtidig og at etablere en dialog, hvor mange mulige tolkninger kan afprøves.

Mere konkret foreslås det at tolkningen af en række fortællinger om et barn deles op i en umiddelbar tolkning og systematiske spørgsmål til fortællingerne. Og til sidst en sammenfatning, som er den egentlige børnebeskrivelse (Kopart og Smidt 1998). En umiddelbar tolkning er en kritisk common-sense forståelse, hvor fortællingerne - om et givent barn - sammenfattes til et mere samlet synspunkt eller konklusion. Her associeres, tænkes frit og afprøvende. I en systematisk tolkning går opgaven ud på, at man ud fra sin faglige viden forsøger at gøre op hvad fortællingen beretter om barnet eller børnene.

Kopart og Smidt har i den forbindelse lavet et forslag til, hvordan man kan disponere en udtalelse om et barn med særlige behov, som er bygget op på fortællinger.

1. Indledningen er en kort præsentation og karakteristik af barnet.
2. En udførlig beskrivelse af barnet med udgangspunkt i nogle selvoplevede konkrete fortællinger, som er valgt ud til at kunne anskueliggøre pædagogers oplevelser og

tolkninger af barnet og dets situation; barnets situation i institutionen og ikke i familien. Dernæst beskrives ændringer og udviklinger for barnet.

Her bliver det muligt at fokusere på *hvordan pædagogen hidtil har handlet* og hvad det har betydet for barnet.

3. En tolkning af barnets situation. En forklaring på problemer, man har observeret også ud fra en faglig/teoretisk forståelseshorisont.
4. I sammenfatningen formuleres en opsummering og blikket rettes fremad. Hvad ønsker man at gøre fremover og hvilke forventninger har man til fremtiden? Hvilke muligheder er der for forandring.

Her bliver det muligt at fokusere på *hvad institutionen kan gøre* og hvilken støtte den eventuelt har brug for af ressourcepersoner, for at kunne vedblive at arbejde med barnet.

At formidle viden til andre faggrupper

Fortælling kan altså beskrives, som en brugbar måde at kommunikere og formidle erkendelser og viden fra daginstitutionspædagogens eller støttepædagogens praksis. Metoden kan bruges til at lave børnebeskrivelser i et nyt sprog og ud fra pædagogernes egen faglighed, som udgør et værdifuldt supplement til den viden, der repræsenteres i PPR.

I en børnesag er det vigtigt, at barnet bliver beskrevet og forstået ud fra så mange perspektiver som muligt, hvor pædagogens perspektiv betragtes som ét perspektiv og psykologens som et andet. Med disse forskellige perspektiver kommer forskellige fortællinger/beretninger. Pædagogen har et indgående kendskab til barnet og vil derfor fortælle om barnet ud fra sit helhedsprægede og indgående kendskab til barnet, men vil gøre det på en systematisk måde. Det er subjektivt, men samtidig metodisk stringent og derfor troværdigt. Det vil videre betyde, at pædagogen er den eneste i en eventuel børnesag, som vil have en særlig viden om barnet i den særlige sammenhæng som institutionen udgør. Derfor vil pædagogens beretning udgøre en meget vigtig brik i det samlede billede af et barn i en sag hvor barnets liv undersøges nærmere.

Tværfaglighed kan i dette perspektiv betyde, at forskellige perspektiver udgør forskellige fortællinger og at ingen af disse har en dominerende position. De er forskellige og dialogen imellem dem - ud fra forskellige fagligheder - er det som åbner for en helhedspræget tilgang til barnets liv og derfor for en nuanceret stillingtagen til barnets fremtid.

Bag en sådan forståelse ligger en antagelse om at ingen fortællinger er den rigtige - heller ikke psykologens beskrivelse ud fra en observation - fordi der ikke findes nogen ufortolket eller uredigeret virkelighed. Metoder hvor man forsøger at skrive alt ned, optage alt på bånd eller videofilm, vil som fortællemetoden altid være utilstrækkelige til at beskrive helheden; der vil være foretaget et særligt udvalg af informationer. Når psykologen kigger med sit blik og ud fra sin arbejdsituation indfanges noget særligt, fordi der kigges ud fra et bestemt blik. Og omvendt når pædagogen kigger ud fra sit blik og ud fra sin kontekst får iagttages noget særligt. De erkendelser som iagttagelses- og observationsmetoder fører med sig, er i et sådant perspektiv ikke objektive eller sande i absolut forstand. Det er ikke sandheden eller kernen i barnets selv, som det drejer sig om at lede efter i en eventuel børnesag.

En anden forvaltningspraksis

Dette er formodentlig i relation til det tværfaglige samarbejde mellem pædagoger, psykologer og sagsbehandlere et brud med hidtidig praksis. Metoden - og afstanden der med metoden tages fra objektiverende (diagnoser) og kategoriserende tilgange til børn - lægger op til en måde at undersøge børn på, som ikke er statiske og absolutte. Samtidig er det velkendt, at det som udløser en behandling, en bevilling eller et støttende tilbud ofte er diagnosen. Og det er lige så evident, at de fagfolk, som arbejder med at undersøge børn med særlige behov eller børn der er truede, bliver nødt til at handle på baggrund af en form for enighed. Dette udfordres af fortællemetoden.

5. Projektets resultater

Her vil vi opsamle og formulere den viden og de erfaringer, der er udviklet i projektet og vurdere de konkrete tiltag, der er gennemført. Dette sker på baggrund af arbejdsrapporter og dokumenter, der er produceret af deltagerne og konsulenterne undervejs. Resultaterne af projektet beskrives i forhold til dets to udviklings-dimensioner:

- *metodeudvikling til børnebeskrivelser* og udviklingen af inkluderende pædagogik
- en undersøgelse af betingelserne for en *fremtidig organisering af det tværfaglige samarbejde* i regionskommunen og udarbejdelse af forslag til model, der kan understøtte udviklingen af social inklusion for børn og familier med særlige behov.

Projektets øvrige mål er således integreret i disse to overordnede projektmål. Det gælder også inddragelsen af forældres viden i det tværfaglige samarbejde. Denne del af projektet har vi fokuseret på undervejs, men metodeudviklingen og en ny organisering af det tværfaglige samarbejde har været betragtet som forudsætninger for at kunne realisere dette mål. Som det vil fremgå har projektinstitutionerne eksperimenteret med forældresamtaler ud fra den narrative metode og har udtrykt sig positivt om metoden.

Vi bygger denne opsamling på projekt- og arbejdsgruppemøder samt på procesrapporter, der er produceret undervejs i forløbet. Endvidere på samtaler med projektdeltagere i forløbet samt på indholdet i det fælles forslag til fremtidig organisering af det tværfaglige samarbejde udarbejdet af arbejdsgruppen (se bilag 5).

Implementeringen af den narrative metode mod en inkluderende pædagogik

Projektinstitutionerne formulerer, at fortællinger nu mere eller mindre systematiseret er en del af personalemøder, hvor dagtilbuddenes indsats over for også børn med særlige behov diskuteres. Det nævnes, at fortællingerne gør det muligt at indfange det pædagogiske arbejde på en sådan måde at det bliver muligt at drøfte det. Dvs. det bliver muligt at diskutere børn og pædagogik med afsæt i den praktiske pædagogik. "Skriftligheden er en forudsætning for at kunne dokumentere arbejdet og analysere det". "Det støtter en faglig udvikling", som det formuleres af tovholdere fra projektinstitutionerne. "Man får med fortællingerne øje på hvorfor man handler som man gør og at der er andre handlemuligheder". Projektdeltagerne fremhæver arbejdet med fortællinger som en "spændende, lærerig, interessant, men meget langsommelig og svær proces". Det tager lang tid til at omstille en pædagogisk praksis og at implementere nye metoder, men alle udtrykker, at arbejdet med den nye metode langsomt vil sprede sig til stuemøder og personalemøder. Tovholdere fra projektet overvejede, at fastholde et netværk af projektinstitutioner i forhold til at støtte hinanden i at gøre metoden permanent i dagtilbuddene. Endvidere blev det slået fast, at tovholdere fra projektet i fremtiden må tage ansvar for, at metoden implementeres i institutionerne.

Der nævnes eksempler på hvordan fortællinger kan indgå og indgår i bestræbelsen på at fokusere på de relationer og den pædagogik som fremmer inklusionen af børn med særlige behov. Der gives et eksempel på at arbejdet med fortællinger gør det muligt at finde mønstre i pædagogikken overfor bestemte børn. Og det vil sige mønstre i dagtilbuddets pædagogik og relationer overfor f.eks. børn med særlige behov. I tolkningen af en fortælling opdager pædagogerne, at en dominerende forståelse overfor barnet og dets familie forstyrrede dagtilbuddets pædagogik her og nu. Dvs. barnet blev opfattet som en der ikke hørte efter og årsagen blev beskrevet i at forældres grænser var for vide. I tolkningsarbejdet med fortællingen viser det sig, at pædagogerne opdager at også deres grænser er for vide. Det er et eksempel på at metoden kan støtte en inkluderende pædagogik, fordi det bliver muligt at bearbejde sin egen praksis her og nu.

Eksemplet er valgt for at synliggøre hvad projektinstitutionernes tovholdere mener, når de siger at de med fortællinger får øje på ”at man kan handle anderledes”, men også at man kan få ”sat ord på hvorfor man gør som man gør”. Og videre at ”fortællingerne kan tages op til diskussion og dermed åbne op for flere måder at tolke barnet og dets adfærd/relation på. Pædagogernes hensigter med barnet og måden hvorpå pædagogen påvirker barnet kan ligeledes tages op til diskussion”.

Skriftliggørelsen af det pædagogiske arbejde fremhæves som væsentligt, fordi pædagogiske diskussioner bliver mere formaliserede – der opstår ”en ny kultur, en anerkendt faglig måde, frem for løs snak”. Metodens pointe som er at skriftliggøre det pædagogiske arbejde, så det bringes i spil i en skriftlig form, har nogle af projektinstitutionerne opdaget fordelene ved. Man ”får øje på den tavse viden.” og det bliver som det fremhæves nemmere at diskutere pædagogik på stue- og personale-møder. En enkelt projektinstitution har implementeret fortællingerne i deres arbejde, men er ikke lykkedes med at skriftliggøre fortælling og tolkning af børn og pædagogik. Det er svært at finde tid og en barriere kan også være at nogle har vanskeligt ved at formulere sig skriftligt. Igen kræver det fortsat fokus at arbejde med at implementere arbejdet med fortællingerne, for at overkomme disse barrierer.

Metoden fremhæves af tovholdere som støttende for udviklingen af social inklusion. På linje med det som blev formuleret i rapportens afsnit fire tegner der sig ifølge tovholderne nogle konturer af to forskellige tilgange: en selvreflekterende og en anerkendende. Projektinstitutionerne har især arbejdet med *den selvreflekterende og kritiske tilgang*, som fokuserer på, at pædagogerne med fortællingerne i tolkningsarbejdet opdager deres egen pædagogik – deres forforståelser, deres handlinger, deres måde at indgå i relationer på.

Men også *den anerkendende tilgang* er der blevet eksperimenteret med. Det er en måde at bruge metoden på som går i retning af at undersøge barnets ressourcer og potentialer og at undersøge de situationer og relationer, hvor barnet synes at trives. Det er også at fokusere på omgivelserne – nemlig på de omgivelser, der er nødvendige for barnets trivsel. Det giver et indblik i, hvad det er for en støtte barnet har brug for. Med metoden er det muligt at fokusere på, hvad barnet kan når det får støtte og dette fokus gør det muligt at fokusere på hvilke omgivelser det er nødvendigt at skabe.

Implementeringen af den narrative metode mod et udvidet forældresamarbejde

Tovholderne beskriver også i spørgeskemaet, hvordan den narrative metode kan indgå i forældresamarbejdet. Forældresamarbejdet er centralt i indeværende projekt fordi det er et mål at inddrage forældrenes viden, når barnets behov skal beskrives eller skal diskuteres med henblik på fremtidig støtte.

Det fremhæves, at der er klare fordele ved den narrative metode i relation til forældresamarbejdet. Nogle projektinstitutioner har inddraget fortællinger i det som de kalder ”3-månders-samtaler” med forældre, hvor det lykkes institutionens personale at få forældrene til at skrive to fortællinger om deres barn inden samtalen. Samtalen tog udgangspunkt i både pædagogers og forældres fortællinger. Tovholderen siger, at ”det blev en rigtig god samtale”; samtalen tog udgangspunkt i forældrenes fortællinger og det betød at ”de skulle ikke forsvare sig”. Det fremhæves at forældre – som i dette tilfælde ikke var specielt veluddannede i forhold til at kunne formulere sig på skrift om deres relation til deres barn - var i stand til at udarbejde to fortællinger. Dette gav en oplevelse af at være medinddraget, fordi deres fortælling og perspektiv kom i fokus på linje med pædagogernes fortællinger. ”Det blev en samtale om forældrenes erkendelsesproces i forhold til deres barn.” som det udtrykkes.

Implementeringen af den narrative metode mod et forandret tværfagligt samarbejde

Tovholderne fra projektinstitutionerne har i løbet af projektet og i evalueringen givet udtryk for, at metoden er relevant og brugbar i forhold til det interne arbejde i dagtilbuddene. Den fremmer rummelighed eller social inklusion – eller den gør det muligt at støtte op om udviklingen af inkluderende miljøer. Fordi den fokuserer på relationer og omgivelser, som kan forandres. ”Fortællingerne kan bruges som redskab til at finde barnets styrkesider og ud fra det give pædagogerne nye handlemuligheder”.

Hvordan metoden kan indgå i det tværfaglige samarbejde - dvs. mere eksternt - har vi også diskuteret med projektinstitutionerne og med arbejdsgruppens medlemmer. Det tværfaglige samarbejde imidlertid ikke fundet sted mellem partnerne som en del af projektet og derfor har de heller ikke gjort sig erfaringer med det. Tovholderne siger at det har været ”rart og vigtigt, at blive hørt på i arbejdsgruppemøderne og blive anerkendt på sin faglighed”. Pædagogerne har oplevet på møder og igennem arbejdet med den narrative metode, at ”det pædagogiske fag kan kommunikeres og defineres” hvilket er forudsætningen for at pædagogers og forældres viden kan formidles.

Som det fremgår af en besvarelse fra et spørgeskema om den narrative metode i det tværfaglige samarbejde: ”I forhold til hvad der på nuværende tidspunkt ofte bliver brugt, er det ofte den psykologiske synsvinkel/redskaber, vi som pæagoger bruger. Der er jo i virkeligheden ikke vores job, for vores job er at beskrive barnets mangfoldighed og ikke kun dets mangler, som vi jo ofte i overvejende grad har haft fokus på”. ”Ingen andre tværfaglige samarbejdspartnere, udover forældrene, har mulighed for at kunne bidrage med sådant et materiale (helhedssyn), så her kan vi virkelig vise netop vores faglighed, og berettigelse”. Fortællingerne giver ”et billede af, hvordan barnet agerer i børnehaven set ud fra pædagogens synsvinkel”.

Det fremgår tydeligt af besvarelsen, at pædagogers viden og faglighed stimuleres og bakkes op af metoden. Eller som det formuleres ”fortællingen ligger så godt for pædagogisk arbejde”

Evalueringen giver også et fingerpeg i retning af et behov for faglig opkvalificering, når det gælder arbejdet med social inklusion. Her opleves metoden som en sådan faglig opkvalificering. Som det formuleres i et spørgeskema: ”hvis vi oven i købet ønsker et inkluderende miljø og kan vise forældre at det er muligt, vil det muligvis også kunne have en afsmittende virkning på skolen og politikere, da det vil kunne spare samfundet penge og børn der ikke i nær så høj grad får følelsen af, at være sorteret fra og adskilt fra ”normale” relationer.”

Det bliver med den narrative metode muligt at: ”viderebringe vores (pædagogers) hverdag med børnene til de andre faggrupper. Fortællingen kan fokusere på det positive – der hvor barnet trives og hvad der forudsætter denne trivsel”. Dermed bliver det muligt i det tværfaglige samarbejde for pædagoger at beskrive hvordan de oplever og arbejder med barnet og hvordan miljøet og støtten (fra andre faggrupper) kan defineres.

Implementering af forslag til organisering af det fremtidige tværfaglige samarbejde i regionskommunen

Projektgruppen og arbejdsgruppen har i samarbejde produceret et forslag, der er enighed om blandt medlemmerne (bilag 5). Det er en model for tværfagligt samarbejde, som indeholder forslag til en generel struktur med tre distrikt-teams og en række lokale teams organiseret omkring den enkelte daginstitution. Der er defineret en række funktioner og opgaver, som bl. a. rummer forslag til udpegning af en tovholder i sager om børn med særlige behov. I arbejdet har deltaget følgende fagrepræsentanter: familiebehandlere, sundhedsplejersker, SSP-konsulent, psykologer, speciallærere, talepædagoger samt de seks pædagoger, der har været tovholdere i projektinstitutionerne. Forslaget repræsenterer således synspunkter og faglige ønsker fra alle faglige repræsentanter, der er relevante deltagere i tværfagligt samarbejde omkring børn med særlige behov i daginstitutionen. Der er en generel faglig opbakning til princippet om, at børn skal støttes i deres daglige institutionsmiljø i størst muligt omfang, ligesom repræsentanterne har givet udtryk for at det er nødvendigt at decentralisere støtten og de faglige ressourcer omkring de enkelte daginstitutioner. Endvidere tager forslaget afsæt i allerede eksisterende forslag til modeller for tværfagligt samarbejde i andre sektorer. Således følger organiseringen omkring tre distrikter en allerede vedtagen praksis på PPR- og skoleområdet. Forslaget vil blive officielt fremsat på et møde med forvaltningschefer og politikere fra regionskommunen i løbet af august 2004.

Forankring af projektet og dets erfaringer

Når det gælder forankring af selve projektet er det vores vurdering at den narrative metode er ved at blive forankret som en del af den daglige praksis i projektinstitutionerne og at denne metode vil fortsætte sin udvikling også efter projektets formelle afslutning. Til trods for den korte og intensive projektudviklingsperiode er der grundlag for at antage at denne metode også vil blive forankret i det tværfaglige samarbejde efter projektets officielle ophør. Der er allerede sket en vis forankring af projektets erfaringer – både med hensyn til anvendelsen af den narrative metode og erfaringerne fra det tværfaglige forum i arbejdsgruppen. Når det er lykkedes at nå til enighed om en fælles model for alle professioner kan det tages som et udtryk for at erfaringer med tværfaglighed i projektperioden vil blive videreført i det tværfaglige samarbejde – uanset hvilken model der opnår politisk tilslutning. Projektet har fungeret som et vigtigt forum for faglig udvikling mellem forskellige professioner, hvilket er en ide, der er videreført i forslaget til tværfagligt samarbejde.

Formidling af projektet

Der er i projekt- og arbejdsgruppen truffet beslutninger om, hvordan projektet og dets erfaringer skal formidles. Der arrangeres en temadag i løbet af september 2004 med deltagelse af pædagoger fra regionkommunens øvrige daginstitutioner med henblik på formidling og diskussion af projektets erfaringer. Formålet med temadagen er at udbrede kendskabet til den narrative metode og dens anvendelsesmuligheder i både det pædagogiske arbejde med børn med særlige behov og det tværfaglige samarbejde. I denne formidling bliver de seks tovholdere fra projektinstitutionerne hovedpersoner. Der er nedsat en arrangør-gruppe, der er ansvarlig for planlægning og afholdelse af arrangementet.

Endvidere er afholdt møde i juni 2004 mellem projektets arbejdsgruppe og regionskommunens formelt nedsatte gruppe for udvikling af det tværfaglige samarbejde i regionskommunen. Denne gruppe repræsenterer nøglepersoner i den kommunale forvaltning og centrale repræsentanter fra forskellige fagområder. Her er forslaget til tværfagligt samarbejde fremlagt og drøftet, hvilket resulterede i en generel opbakning til arbejdsgruppens fremlagte model. Det blev aftalt, hvordan modellen kan implementeres og der er indgået en række aftaler om, hvem der skal være tovholder og nøglepersoner i den fortsatte implementeringsproces.

Næste led i formidlingen af projektets tværfaglige dimension vil ske på et møde for forvaltningschefer og politikere i august 2004. Her vil projektets officielle resultater blive fremlagt til drøftelse med det sigte at sikre et fælles grundlag for det videre arbejde med at forankre projektets erfaringer. Endvidere vil nærværende rapport blive udgivet i CVU Storkøbenhavns skriftserie, der har studerende, undervisere og praktikere som målgrupper.

Projektets formidling skal således ses som indledningen til en længerevarende proces, hvor de enkelte daginstitutioner, distrikts-teams og lokale teams begynder at udvikle og indrette en praksis, der har social inklusion og tværfagligt samarbejde som et fælles sigte.

Behov for udvikling af pædagogers kompetencer

Afslutningsvist skal der peges på, at dette projekt har afdækket forskellige behov for yderligere udvikling af det pædagogiske personales kompetencer. Projektet har medvirket til at sætte en udviklingsproces i gang, som rummer mange positive fremtidsperspektiver for udvikling af pædagogernes kompetencer. På den anden side vil projektets gennemslagskraft og spredningseffekt også afhænge af, at der efter projektets ophør følges op på de indvundne erfaringer. Det kan ikke tages for givet, at de udviklede metoder og nye former for praksis automatisk vil forankre sig. Det vil kræve en fortsat særlig opmærksomhed i de enkelte institutioner, i forvaltninger og også fra det politiske niveau. Hvis projektets erfaringer skal sikres en varig forankring og spredningseffekt vil det forudsætte at der sættes fokus på udvikling af to kompetenceområder:

- Udvikling af *skriftlige kompetencer til systematisk formidling* af pædagogernes viden om børn og forældre, så der kan opbygges et entydigt fagsprog omkring fælles faglige begreber. Dette kræver fortrolighed med skriftlige formidlingsformer, som ikke umiddelbart kan udvikles som led i det daglige arbejde. Hvis skriftlighed bliver en integreret del af det daglige arbejde vil det således også bidrage til udvikling af en pædagogfaglig identitet, hvor fagets særlige viden og metoder kan formidles og udvikles.
- Udvikling af de *faglige forudsætninger for deltagelse i tværfagligt samarbejde* som en særlig professionel metode, der er forankret i et teoretisk og metodisk helhedssyn på barnet og dets socialiseringsbetingelser. Her er der behov for at udvikle metoder til at fastholde og formidle den særlige vidensform, som er produktet af tværfagligt samarbejde. Dette kompetenceområde skal ses i sammenhæng med det første, idet forudsætningen for at pæagoger kan være konstruktive faglige repræsentanter i tværfaglige teams er at der er skabt klarhed om egen faglig identitet.

6. Evaluering af projektet

Evalueringen bygger på diskussioner fra de sidste projekt- og arbejdsgruppemøder, hvor en evaluering af projektet har været på dagsordenen. Denne evaluering gengives i det følgende sammen med projektkonsulenternes refleksioner over projektførelsen.

Projektstart og forløb

Projektet blev som omtalt muligt via en ansøgning af KID-midler inden sommeren 2003. Efter denne ansøgningsproces blev projektkonsulenterne allokeret til projektet. Det gik med andre ord meget hurtigt i denne fase.

I august 2003 startede projektet egentlig op. Her samledes projektleder og projektkonsulenter i forhold til at skabe ejerskab for projektet og for at gennemføre en nærmere planlægning af projektet. Herefter blev projektet formidlet til et bredt felt af mulige interessenter på et introduktionsmøde i august 2003 med ca. 50 deltagere. Her blev daginstitutionerne inviteret til at medvirke. Seks projektinstitutioner blev allokeret til projektet og en projektgruppe med de seks tovholdere etableret. Samtidig blev arbejdsgruppen nedsat og den kom til at bestå ca. 20 medlemmer. En plan for oplæg om den narrative metode i projektinstitutionerne og social inklusion blev udarbejdet og blev gennemført i løbet af efteråret.

Denne fase blev af alle parter evalueret som noget forvirrende – det var først senere i forløbet, at projektet fandt sin form og deltagerne deres roller, så arbejdsfordeling og formål med projektet blev klart for alle. Der var mange parallelle processer i projektformulerings-fasen mellem projektinstitutioner, projektgruppe og arbejdsgruppe. Spørgsmålet gik på, hvordan disse processer skulle sammentænkes og mødes i et fælles projekt. Under evalueringen var der enighed om, at denne forvirring også hang sammen med den meget hurtige projektstart og at projektformulering og – ansøgning kun i begrænset omfang havde tid til at inddrage projektkonsulenterne. Det var en for hurtig proces, men samtidig en nødvendighed for at sikre projektet en rettidig opstart..

Fordelen ved den diffuse start i projektet var, at projektet er blevet skabt undervejs i relation til og ud fra responsen fra alle grupper – projektinstitutioner, projektgruppe og arbejdsgruppe. Projektet er blevet udviklet og skabt igennem møder mellem projektkonsulenter og projektleder løbende ud fra de behov som vi sammen har tolket, der har været for oplæg, gruppeprocesser, opfølgingsdage osv. Vi har med andre ord ikke fulgt en plan, som på forhånd var udarbejdet af projektledelsen – vi har skabt en udviklingsproces sammen med aktørerne. Projektet har udviklet sig nedefra. Og måske har denne tilgang været medvirkende til, at projektet endte med en bred tilslutning fra alle aktører til et forslag til en kommende organisering af det tværfaglige samarbejde. Vi har som projektkonsulenter støttet op om en udvikling af metoder, tilgange og forståelser, som har udviklet sig i et samarbejde mellem tovholdere i projektgruppen og faggrupper i arbejdsgruppen. Og denne udvikling nedefra har været støttet af os som konsulenter med oplæg og vejledning. Dette har medført at deltagerne i stigende omfang har taget ejerskab af projektet og de resultater, der er skabt – både metodisk og indholdsmæssigt.

Arbejdsgruppen har først ret sent i projektet følt sig inkluderet i processen, idet omdrejningspunktet fra starten har været arbejdet med den pædagogiske udvikling i projektinstitutionerne. Derpå skulle så skabes en sammenhæng mellem udvikling af den narrative metode og udvikling af det tværfaglige samarbejde. Derfor har de seks tovholdere i projektinstitutionerne også været medlemmer af arbejdsgruppen for at knytte denne sammenhæng. Det var derfor også relativt sent i forløbet, at arbejdsgruppen var i stand til at identificere sin opgave og rolle i projektet. Arbejdsgruppens kommis-

sorium har været at kortlægge det hidtidige tværfaglige samarbejde på Bornholm og at udarbejde forslag til et nyt. Det har forudsat de andre processer og dermed erkendelser fra projektinstitutioner og tovholdere – og de er meget naturligt først fremkommet undervejs i forløbet.

Dette giver grund til overvejelser over, hvordan projektet kunne være sikret et bedre forløb, så potentialerne i arbejdsgruppe var blevet bedre udnyttet. Først undervejs trådte konsulenterne ind med oplæg og afklaringer af projektets mål og teoretiske grundlag, hvilket medvirkede til en vis afklaring af forventningerne. Og som det fremgår af beskrivelserne i rapportens afsnit to har arbejdsgruppen først sent i forløbet haft en klart defineret rolle, hvilket skete med fokuseringen på udvikling af det tværfaglige samarbejde. Arbejdsgruppen burde måske først senere i forløbet være blevet inviteret ind i projektet – dvs. på et tidspunkt hvor rollen og arbejdet i gruppen var klarere defineret.

Hvad kan projektet betyde for Bornholms Regionskommune?

Et formål med projektet var at skabe en model for det tværfaglige samarbejde, som kunne fungere med udgangspunkt i de hidtidige erfaringer fra de fem gamle kommuner. Det kan vurderes som både en fordel og en ulempe for projektet, at det har fundet sted i en periode, hvor forankringen af den nye regionskommune-struktur er undervejs. En fordel, fordi en endelig struktur for det fremtidige tværfaglige samarbejde i regionskommunen endnu ikke er vedtaget, hvilket kan ses som et optimalt tidspunkt for nye forslag og indspil. Denne kommunale forankrings-fase kan også vurderes som en ulempe for projektet, idet der blandt deltagerne – både blandt tovholderne i projektinstitutionerne og blandt medlemmerne af arbejdsgruppen har hersket en del uklarhed om, hvilke strukturer og former for organisering, der rent faktisk var gældende i denne kommunale opbygningsfase. Endelig har denne uvished om fremtiden givet anledning til at mange tvivlsspørgsmål og afklarende diskussioner har været rejst i både projekt- og arbejdsgruppe. Generelt har deltagerne givet udtryk for et stærkt stigende arbejdspress i forbindelse med opbygningen af regionskommunen, og flere har set projektet som endnu en arbejdsbyrde, der skulle skaffes tid og ressourcer til. På den anden side har projektet også været et forum, hvor erfaringer med omstillingsprocessen har kunnet deles og udveksles.

Fordelen har været, at der har været en stærk motivation for at få en organisering af og et indhold i det tværfaglige samarbejde til at fungere i fremtiden, men en ulempe fordi, der har været modstand undervejs især i nogle af projektinstitutionerne overfor en ny struktur og et nyt indhold. Det har været en barriere i projektet at overkomme denne modstand, men idet projektet lander med et forslag som der er enighed i der det ud til at denne barriere foreløbigt er overkommet. Projektet er lykkes også i kraft af, at der i projektet har været et fagligt indhold med fokus på udviklingen af social inklusion dag projektets organisering. Netop det fælles fokus på en forståelse af hvordan børn og familier med særlige behov kan støttes optimalt har skabt en konstruktiv enighed og denne enighed har sat en dagsorden for forståelsen af, hvordan det tværfaglige samarbejde kan organiseres. Endvidere har det også afhjulpet modstanden mod sammenlægning og etableringen af noget nyt, at projektet har integreret de tidligere kommuners organiseringer af tværfagligt samarbejde – et af arbejdsgruppens formål.

I forlængelse af projektets fokus på social inklusion har forslaget til den tværfaglige organisering taget afsæt i et ønske om at danne nogle rammer om arbejdet med børn med særlige behov, hvor daginstitutionen betragtes en central social ramme omkring barnets liv. Pædagogers faglighed og arbejde med børn i daginstitutionen omkring skabelsen af social inklusion er blevet defineret og andre faggrupper (psykologer, sagsbehandlere, familiebehandler, PPR, lærer, talepædagog, sundhedsplejersker osv.) har i forlængelse af dette fokus kunnet definere deres behov for at kunne ar-

bejde med børnene ud fra deres specifikke faglighed i barnet miljø. Det har været et parameter i organiseringen af det tværfaglige samarbejde, at disse faggrupper skal være i fysisk nærhed af daginstitutioner, skoler og af borgerne. Repræsentanterne fra faggrupperne har fundet det centralt, at de kan være til rådighed for støtte, konsultation, supervision og i det hele taget samarbejde med forældre og pædagoger til børn med særlige behov. I relation til denne ambition har projektet været en succes, idet det må betegnes som et meget positivt resultat at en så stor gruppe med forskellige fagpersoner er nået frem til et fælles forslag.

Under evalueringen fremgik det, at det ser ud som om projektets ideer og metoder i udvikling af social inklusion har spredt sig ud i regionskommunen. Mange har kendskab til projektet og er interesseret i at arbejde mod social inklusion og at tænke forebyggelse i dette perspektiv. Men det vil være helt afgørende, som det blev formuleret af projektdeltagerne, at viden fra projektet bliver formidlet til de øvrige daginstitutioner, til de forskellige faggrupper som arbejder med børn og familier med særlige behov og til det politiske niveau.

De tre væsentligste succeser

På baggrund af evalueringen kan projektets tre væsentligste succeser kort formuleres således:

- Det pædagogiske personale i de seks deltagende projektinstitutioner har på forholdsvis kort tid afprøvet den narrative metode og opnået væsentlige erfaringer med at bruge denne metode i fortællinger om børns liv i daginstitutionen. Der har været stor parathed til at udvikle metoder, som sætter fokus på pædagogernes viden om børn og familier, ligesom metoden er afprøvet i forældre-samtaler, hvor også forældre har skrevet fortællinger om deres børn.
- Der er som et resultat af projektet udarbejdet forslag til en generel model for det fremtidige tværfaglige samarbejde omkring børn med særlige behov i regionskommunen. Dette forslag bygger på deltagerne egne erfaringer med deltagelse i tværfagligt samarbejde i den gamle kommunestruktur, hvilket betyder at de hidtidige erfaringer er opsamlet og indarbejdet i forslaget til en kommende organisering.
- Projektet har været en konstruktiv social ramme, hvor der er skabt positive erfaringer med at samarbejde på tværs af faglige grænser og kommunale forvaltninger. Projektet har fungeret som et konstruktivt forum for udveksling af erfaringer, videndeling og udpegning af fælles interesser og perspektiver for den fortsatte udvikling af det tværfaglige samarbejde i regionskommunen. Projektets er gradvist vokset op nedefra og involveret flere og flere personer, som har betydning for bæredygtigheden i de indvundne erfaringer, metoder og viden.

De tre væsentligste problemer

På baggrund af evalueringen kan projektets tre væsentligste problemer kort formuleres således:

- Det har været et problem at projektet i sin introduktions- og opstartsfasen ikke gav tid nok til at deltagerne, projektleder og konsulenter i fællesskab diskuterede og sammen udviklede en fælles forståelse af projektets grundlæggende ideer og målperspektiver. Dette ville have bidraget til en bedre afklaring af gensidige forventninger, roller og opgavefordeling. Først på et relativt sent tidspunkt indfandt deltagerne oplevelse af ejerskab sig.

- Det har været et problem, at projektet har været gennemført midt i en kommunal omstruktureringsfase, idet deltagerne har givet udtryk for at det var svært at afse tid til deltagelse i endnu et udviklingsprojekt. Deltagernes oplevelser af øget arbejdspress og en vis overbelastning har således medvirket til at institutionerne skulle prioritere mellem det daglige arbejde og samvær med børnene i forhold til deltagelse i projektet.
- Projektets målsætninger og succeskriterier har været ambitiøse i forhold til den relativt korte tidshorizont. I denne sammenhæng har det været et problem, at der inden for projektets rammer skulle sikres både fælles forståelse og perspektiv, afprøvning af metoder og en forankring af projektet og dets resultater. Der har som følge heraf været tale om at håndtere svære prioriteringer og vanskelige valg, hvilket kræver kommunikationsformer og beslutningsfora, som først hen ad vejen er blevet etableret.

7. Litteratur-referencer

Bae, Berit (2003): *På vej i en anerkendende retning?* Social Kritik nr. 88

Ellegaard, Thomas (1998): *En institution – forskellige barndomme.* Munksgaard

Jørgensen, Per Schultz (2000): *Risikobørn i Danmark – status over en 10 – årig indsats.* Social Kritik nr. 84.

Ytterhus, Borgunn (2003): *Socialt samvær mellem børn – inklusion og eksklusion i børnehaven.* Gyldendal

Ottosen, Mai Heide & Bengtsson, Tea Torbenfeldt (2002): *Et differentieret fællesskab. Om relationer i børnehaver, hvor der er børn med handicap.* Socialforskningsinstituttet.

Smidt, Søren & Kopart, Henning (1998): *Iagttagelse og fortælling.* Forlaget børn og unge.

Tetler, Susan (2000): *Den inkluderende skole – fra vision til virkelighed.* Gyldendal

Warming, Hanne (2000): *Børnehaven – integration eller maginialisering?* Social Kritik nr. 69

FN konventionen om *Barnets Rettigheder* (1989)

FN erklæringen om *Ligebehandling af Handicappede* (1993)

UNESCO *Salamanca-erklæring* (1994)

8. Bilags-fortegnelse

- Bilag 1.:** *Fokusgruppe-interview med forældre.* Videncenterkonsulent Nelli Øvre Sørensen, CVU Storkøbenhavn
- Bilag 2:** *Tværfagligt samarbejde i Bornholms Regionskommune omkring børn med særlige behov.* Fokusgruppe-interview med fagrepræsentanter. Videncenterkonsulent Nelli Sørensen, CVU Storkøbenhavn.
- Bilag 3.:** *Tværfagligt samarbejde med sigte på social inklusion.* Videncenterkonsulent Bent Madsen, CVU Storkøbenhavn
- Bilag 4.:** *Forslag til indhold, organisering og metoder i en generel model for tværfagligt samarbejde i regionskommunen.* Sammendrag af arbejdsgruppens møde 20. april 2004. Ved Bent Madsen.
- Bilag 5.:** *Oplæg til fremtidigt tværfagligt samarbejde på børneområdet i Bornholms Regionskommune.* På vegne af arbejdsgruppen, projektleder Jeanette Billing

BILAG 1

Forældre KID Bornholm

Ved Nelli Øvre Sørensen, videncenterkonsulent CVUstorkøbenhavn

Jeg har foretaget et fokusgruppeinterview med seks forældre, der kom fra fem af de seks institutioner.

I det følgende præsenteres forældrenes erfaringer i korte træk i forhold til:

1. samarbejde med Bornholms regionskommune
2. samarbejde med børnehave- og støttepædagoger
3. ønsker og forslag

Ad. 1: samarbejde med Bornholms regionskommune

Politikere

Forældrene oplever, at der er langt til Regionskommunens politikere. Der er længere til de, der bestemmer nu, end der var i de gamle kommuner. Det er svært som forældrerådsrepræsentanter at komme igennem med synspunkter.

Budget

Det er svært at få indflydelse på, hvad pengene skal bruges til i børnehaverne, fordi pengene i stor udstrækning er øremærkede til faste udgifter på forhånd.

Der er fulgt besparelser på budgettet med Regionskommunen. I nogle tilfælde er der bevilget penge til ekstra ting, men så viser det sig ofte, at de i sidste ende er blevet taget fra noget andet.

Personalenormeringer

Der er lagt flere administrative funktioner ud i den enkelte børnehave nu hvor det er blevet en selvstændig virksomhed. Der er blevet skåret ned på personalenormeringer. Tildeling af støttepædagog-timer administreres nu centralt og ikke i den enkelte kommune. Der bliver derfor ikke set på behovet i den enkelte institution. Det giver nogle pædagogiske problemer, som går ud over især de svageste børn og forældre.

Merindskrivninger

Der er sket merindskrivninger i børnehaverne op til syv- otte ekstra små børn, uden at der er fulgt opnormeringer med. Det betyder, at tiden skal deles mellem flere børn, der bliver mindre tid til at være sammen med børnene. Der bliver mindre tid til at tage på ture i naturen med børnene. Forældrene oplever at pædagogerne er blevet mere stressede og pressede i det daglige, fordi de skal have flere børn per pædagog og mangler støttepædagoger.

VIP- ordninger

Der er lavet VIP ordninger og VIP normeringer og børnetallet er faldende. Det betyder, at der indskrives et større antal børn i institutionen, og at de børn, der merindskrives er yngre, der er mange flere blebørn, børn under tre år, og færre af de større børn til at være med til at tage sig af de små børn.

Pladsproblemer

Der er ikke kommet mere plads med flere børn. Det betyder, at børnene skal være flere på samme areal. De bliver presset sammen. Det giver mere støj og uro. Det betyder også, at institutionerne bliver mindre rummelige. Det går igen ud over de svageste børn. De kan ikke få den støtte, de har behov for, og det betyder, at nogle børn bliver flyttet til specialbørnehaver. Forældrene ville gerne have, at der kunne være færre børn og flere pædagogtimer, og at der kunne være plads til at tage sig af børn med særlige behov. Forældrene mener, at det er med til at stemple børnene som unormale, at de bliver flyttet fra børnehave til specialinstitution. Det bevirker, at der sker en adskillelse, og at kun "såkaldt normale" børn kan trives i børnehaverne, og at de "såkaldt unormale" udskilles. Det er forældrenes erfaring og holdning, at alle børn kan lære noget af hinanden af at være sammen, uanset hvordan de er.

Sikre legepladser

Forældrene synes, at det er et problem, at der ikke er en central instans på Bornholm, der har et overblik og en viden om:

- hvad det koster at fjerne de mest farlige fælder på legepladsen,
- hvad der kræves for at gøre legepladser sikre
- har det overordnede ansvar for sikkerheden.

Forældrene har oplevet, at de som forældre har skullet være med til at færdigbygge legepladser, fordi der ikke har været råd på budgettet, efter regionskommunen har skåret på budgettet.

Forældrene mener, at det skal være Regionskommunen, der har ansvar og budgetmæssige forpligtelser, for at sikre legepladserne i institutionerne.

Politisk satsning på skolebørn og ikke på småbørn

Forældrene oplever, at politikerne satses på skolebørn, og ikke på de små børn der er i dagpleje og i børnehaver. Det synspunkt suppleres konkret af en af forældrene, der har læst en dagsaktuel artikel (Berlingske Tidende, den 20/01/04), hvor politikere fra KL udtaler, at de ikke ønsker at sætte normeringerne i børnehaverne op, men i stedet vil lade pengene gå til forbedring af skolerne. Forældrene synes, det er en meget forkert opfattelse, fordi fundamentet for et godt barneliv lægges, mens børnene er helt små.

Ad 2. samarbejde med børnehave- og støttepædagoger

Udtrykt tilfredshed med samarbejde

Forældrene giver udtryk for, at de er generelt tilfredse med, og synes der er et godt samarbejde mellem pædagoger i børnehaverne og forældrene. Nogle forældre synes ikke, der kunne være et bedre samarbejde, end der er nu. Pædagogerne er gode til at komme og tale med forældrene og fortælle om, hvad der har været godt og skidt for barnet i børnehaven, og om hvordan barnet fungerer socialt. Pædagogerne er også gode til at spørge om, hvordan forældrene oplever børnene, og om de synes, børnene trives. Pædagogerne kommer også og fortæller, hvis barnet er blevet drillet, eller der har været noget andet i vejen. Nogle af forældrene oplever, at pædagogerne er gode til at tage sig af deres børn, når de har særlige vanskeligheder eller problemer med de andre børn, med nogle af de voksne, hvis de har problemer med at koncentrere sig om en aktivitet i længere tid af gangen. Pædagogerne er gode til at træne børnene i at koncentrere sig om at lege.

Sikker leg

Nogle af forældrene oplever, at der altid er pædagoger til stede på legepladserne og at børnene derfor kan lege sammen med reb, lange pinde og spande med vand, uden at det bliver farligt. Hvis der er optræk til farlige situationer, griber pædagogerne hurtigt ind. Forældrene oplever ikke, at børnene slår, driller eller mobber hinanden.

Usikker leg og mobning

Andre forældre oplever, at pædagogerne ikke er tæt nok på, når børnene leger på legepladsen. Det giver af og til farlige situationer med ting og legeredskaber. Det giver også andre børn rum til at slå på udvalgte børn, og til at grupper af børn decideret planlægger og iværksætter, at de vil slå og på forskellige måder drille og mobbe andre børn, uden at pædagogerne opdager, hvad der foregår. Der kan også af og til være mange vikarer, der ikke kender til børnene, og derfor ikke ser disse ting.

Erfaringer med pædagoger og støttepædagoger

Nogle forældre har oplevet, at børnehaven satte en ekstra person ind, der kunne læse historier, lege og bage med en gruppe børn. Andre har oplevet, at en fast støttepædagog har taget sig af en gruppe børn med særlige behov og har haft en speciel god kontakt til støttepædagogen. Det har også været støttepædagogen, der har koordineret samarbejde med psykolog og tale/ hørepedagoger og sundhedsplejersker.

Nogle af forældrene oplever, at det kan være svært for forældre at komme med kritik af institutionens pædagogiske arbejde. De oplever, at der kan være holdningsforskelle, at der ikke bliver lyttet til de bekymringer, forældrene kommer med, og at pædagogerne ikke er gode til at se barnet i sin sociale helhed.

Nogle af børnene med særlige problemer har efter regionskommunen ikke fået støttepædagog, som de har haft behov for. Eller der har været for få timer, til at barnet kunne få glæde af at bruge tilbuddet til noget som helst. Der er forældre, der har oplevet, at der har været fire forskellige støttepædagoger til deres barn, og at der ikke var nogen, fordi alle timer var uddelt til andre institutioner på Bornholm. Så kunne børnene ikke få dækket deres behov for støtte. Forældrene oplever, at både de og pædagogerne må kæmpe for at få støttepædagoger til de børn der har behovet. De forældre, der har haft tilknytning til Familiehuset, savner den støtte, de fik fra terapeuter, psykologer og sagsbehandlere der.

Ønsker og forslag til fremtidigt samarbejde fra forældrene til institutionerne

Forældrene kom med følgende forslag til et forbedret samarbejde mellem institutioner og forældre:

- **Forældresamtaler på en halv time:** systematiserede forældresamtaler mellem de pædagoger barnet og familien har tilknytning til, så de kan tale sammen om, hvordan barnet trives i børnehaven.
- **Kontortid:** at der udmeldes en ugentlig kontortid, hvor lederen altid er til at træffe for en spontan samtale
- **Forældrekontakt:** at pædagogerne tager initiativet og kontakter alle forældre, især de forældre der ikke selv giver udtryk for tilfredshed eller kritik af det pædagogiske arbejde
- **Kontaktbog:** at der indføres en kontaktbog, så forældre og pædagoger kan skrive, når der er noget de gerne vil have, der bliver fokuseret på, eller hvis der er sket noget særligt i barnets dag enten hjemme eller i institutionen.
- **Brochurer:** at børnehaverne laver skriftlige brochurer, der oplyser forældrene om:

- institutionens pædagogik
  - de tilbud der er for børnene og familierne
  - at der findes tre familiecentre på Bornholm, hvor forældrene kan få hjælp, hvis de har problemer i familien, og hvor der er forældregrupper og psykologer ansat.
  - at det er muligt for forældrene, at bede om, at en pædagogisk konsulent kommer i institutionen etc.
- **Naturoplevelser:** At der skabes plads til, at alle børn kommer i naturen og bruger den til leg og oplevelser
  - **Ideer:** at der konsulteres konsulenter udefra til at komme med ideer til det pædagogiske arbejde og til at undersøge om både piger og drenge trives.
  - **Børnesamtaler:** at der er samtaler med børnene om, hvordan de trives, det kunne være med en anden end den, der kender barnet som pædagog
  - **Plads:** at der udbygges, så der bliver plads nok til at alle børn trives og kan rummes
  - **Reduktion:** i antallet af børn så der bliver plads til børn med særlige behov
  - **Øget normering:** så der ikke er så mange børn per pædagog
  - **Kritik:** At der etableres andre måder, forældrene kan komme med kritik af det pædagogiske arbejde på gennem feks spørgeskemaer, interviews etc.

BILAG 2

Tværfagligt samarbejde i Bornholms regionskommune omkring børn med særlige behov

Nelli Øvre Sørensen, videncenterkonsulent CVUstorkøbenhavn.

Fokusgruppeinterviews

I forbindelse med KID projektet har jeg foretaget fire fokusgruppeinterviews med repræsentanter fra forskellige faggrupper, der samarbejder tværfagligt. I fokusgruppeinterviewene deltog pædagoger fra børnehaverne, der indgår i KID projektet, og repræsentanter fra de faggrupper der er børnehavernes samarbejdspartnere i det tværfaglige samarbejde. Fagpersonerne er udvalgt ved, at de seks børnehaver har nævnt, hvem de tværfagligt samarbejder med omkring børn med særlige behov. Samlet set deltog én eller flere personer fra følgende faggrupper:

- Pædagog
- Støttepædagog
- Høre/ tale pædagog
- Psykolog
- Skoleleder
- Sundhedsplejerske
- Børne - unge sagsbehandler
- Dagplejeleder

Formålet med at foretage fokusgruppeinterviews var dobbelt. Den ene intention var at generere viden om det tværfaglige samarbejde gennem deltagernes erfaringsudveksling undervejs i samtalerne. Der var tre fokusområder for samtalerne:

1. Tidligere erfaringer før sammenlægningen af kommunerne,
2. Nuværende erfaringer
3. Ønsker for fremtidigt samarbejde

Den anden intention med fokusgruppeinterviewene var at igangsætte en proces, hvor samtalerne mellem de forskellige faggrupper kunne være med til at vise muligheder og barrierer for samarbejde omkring børn med særlige behov og deres forældre og ikke mindst fælles drøftelser om det tværfaglige samarbejde.

Der blev reflekteret og udvekslet erfaringer og fremtidsønsker i fokusgruppeinterviewene. Nogle hovedtræk fra interviewene vil blive fremstillet her.

1. Først gives et kort rids over, hvordan det opleves at arbejde lige nu i den nye Regionskommune på Bornholm.
2. Dernæst beskrives ønsker for fremtiden, som fremkom gennem fokusgruppeinterviewene. Ønskerne uddybes ved hjælp af udtalelser fra interviewene om, hvordan det var før kommunerne og amts sammenlægningen
3. Disse ønsker kan fungere som et udgangspunkt for nogle vigtige diskussioner i arbejdsgruppen om "hvordan og hvorfor" et tværfagligt samarbejde.

4. Herefter vil jeg kommentere mhp. spørgsmål til diskussioner i arbejdsgruppen, før arbejdsgruppen kommer med anbefalinger til fremtidigt tværfagligt samarbejde i regionskommunen.

Nuværende situation for det tværfaglige samarbejde omkring børn med særlige behov

Med konstruktionen af Bornholms Regionskommune den 1.1.2003 blev forvaltningsniveauet nedlagt, og der blev i stedet for oprettet selvstændige virksomheder. Det nævnes i alle interviews, at det er en stor ændring og opleves meget frustrerende, at noget der fungerede godt nedlægges, at erfaringer ikke bruges, og at det virker, som om alt skal startes forfra igen.

Som et træk i det moderne, og som det udtrykkes i et af interviewene, er der på samme tid to modsatte tendenser til stede i regionskommunen - a) en decentralisering og b) en centralisering. Regionskommunens motto var: "central styring – decentral ledelse". Tanken hermed er at der skal være adskillelse mellem "bestil og udfør" niveauet.

Ad a) Der er oprettet over hundrede selvstændige virksomheder uden et fælles forvaltningsniveau. Den enkelte virksomhed bliver selvforvaltende og selvbestemmende. Virksomheden udarbejder egne regler for virksomhedens arbejde og samarbejde med andre faggrupper og borgere. Det er en decentralisering

Ad b) Hver virksomhed samler deres medarbejdere fysisk et sted. Det bliver til monofaglige centre, hvorfra medarbejderne tager ud forskellige steder på øen. Det vurderes af virksomheden efter en samlet helhedsvurdering af efterspørgsel, behov og ressourcer (kapacitet og økonomi). Pladsanvisning centraliseres og foregår et sted fra efter samme regler, uanset hvor på øen barnet bor og uanset institutionens særpræg. Det er centralisering.

Det er i en tidlig fase af regionskommunens levetid. Det er tydeligt, at personale fra de forskellige faggrupper alle oplever frustrationer på baggrund af, at det daglige samarbejde ikke fungerer tilfredsstillende. Der er manglende kommunikation mellem virksomhederne, hvilket giver anledning til uklare forretningsgange, kommandoveje og ansvarsfordeling i hverdagen. Det har medført ændringer for de forskellige faggruppers samarbejdsrelationer omkring familier og børn med særlige behov. Med uklare ansvars placeringer bliver det uigennemskueligt, hvem man skal henvende sig til med aktuelle spørgsmål og problemer omkring børn og familier. Det betyder også, at der bruges meget energi, mange ressourcer og tid på at søge at finde rundt i virksomhedsfunktionerne. Medarbejderne står midt i alt "rodet/ kaos/ tomrummet/ vadestedet", som er nogle af de betegnelser, interviewpersonerne bruger som metaforer for deres oplevelser. Netop nu befinder de sig i på dette usikre sted og stadie af regionskommunen. Det er et fagligt og arbejdsmæssigt problem for alle de interviewede, at der af de grunde går for lang tid, inden der sker noget med familien og børnenes problemer. Det er børnene og familierne, der kommer i klemme derved. Derfor er det også et meget stort ønske fra alle faggrupperne at få det tværfaglige samarbejde op at stå hurtigst muligt.

Det blev drøftet, hvordan det opleves netop nu midt i overgangsfasen - uden et velfungerende samarbejde de fleste steder - set i forhold til erfaringerne med samarbejde i de gamle kommuner og amtet, da der var et velfungerende forvaltningsniveau. Disse to typer af erfaringer, de tidligere og de aktuelle, er med til at danne billeder af og ønsker for, hvordan et godt tværfagligt samarbejde kan komme til at se ud. Det er tydeligt, at ønskerne udtrykker, at der må være forskellige modeller for

samarbejdet, der bestemmes netop af ovenstående faktorer, da det opleves for ufleksibelt kun at have en struktur, som skal være gældende for et fremtidigt tværfagligt samarbejde, uanset hvor på øen det er, eller hvordan det har fungeret tidligere.

De ønsker, der er for samarbejdet, afhænger derfor af erfaringer og lokale forhold, som interviewpersonerne mener, det er vigtigt at tage med i betragtning:

- regionens og byens størrelse
- antallet af institutioner og brugere.

Fokusgruppeinterviewene gav anledning til at følgende ønsker blev fremsat:

På det organisatoriske plan ønskes:

- At der oprettes et antal regionale distrikter.
- At det er gennemgående personer, der indgår i de forskellige tværfaglige team lokalt, så det er muligt at kunne sætte ansigt på sine samarbejdspartnere.
- At der tages hensyn til lokale præg- så som institutionstæthed og befolkningsantal, når det tværfaglige samarbejde planlægges
- At det tværfaglige samarbejde aftales lokalt, så samarbejdsform passer til hvert enkelt distrikt. Der ønskes hyppige møder, helst månedlige i de små team og kvartalsvise møder i større fora.
- At der er klare kommandoveje, så den enkelte ved, hvem man skal henvende sig til om hvad, med klar og synlig ansvarsplacering og kompetence

På det faglige plan ønskes:

- at der satses på små tætte netværk, hvor alle faggruppers vurderinger drøftes ligeligt
- at det er muligt åbent at drøfte aktuelle, reelle og potentielle problemer i det tværfaglige team
- at der er mulighed for gensidig støtte og supervision i det tværfaglige samarbejde
- at mål og hensigter for familie og barn aftales i det tværfaglige team og med familien
- at der lægges vægt på at få et godt forebyggende arbejde op at stå, og at der afsættes ressourcer hertil, så der kan holdes møder med alle berørte grupper ude i det enkelte distrikt
- at der satses på tidlig indsats. Det skal være muligt at tale sammen ved socialt belastede familier, så der kan iværksættes samarbejde mellem sundhedsplejerske, sagsbehandler, dagplejer, tale/ hørepædagog og psykolog og senere institution og skole samarbejde.

Samarbejde med familierne, der ønskes:

- at den fagperson der har den bedste kontakt med familie og barn er den, der er tovholder i de konkrete sager
- at tovholderen kan skifte og følge barnet op i systemet, fra sundhedsplejerske, til dagplejer, til pædagog, til skolelærer, hvor det er mest hensigtsmæssigt
- at det er tovholderen i den enkelte sag, der står for koordinering af samarbejdet omkring barnet, indsamling af oplysninger
- at tovholderen har overblikket, samler alle oplysninger om familien og deres problemstillinger
- at det er sagsbehandleren der koordinerer særlig indsats, så der følger økonomiske midler med beslutningerne om at iværksætte handlinger
- at pladser til institutionerne fordeles efter, hvor børnene vil trives bedst og ikke efter fødselsdato, så der vurderes fagligt og ikke administrativt

- At der afsættes ressourcer til at varetage børn med særlige behov i den enkelte institutions regi

Erfaringer fra før og nu

I øjeblikket har de forskellige faggrupper deres egne distriktsopdelinger i antal og geografisk. Øen er delt op i to og tre områder, der geografisk skærer forskelligt, afhængig af hvilken faggruppe/virksomhed der har foretaget opdelingen. I interviewene giver mange udtryk for, at de ønsker, at der bliver taget en overordnet beslutning om, at distriktsopdeling bliver ens - uanset hvilke faggruppe der er tale om. Sagsbehandlervirksomheden Børn og Unge har fremsendt et forslag om en opdeling, med 12 distrikter. Distrikterne følger et antal børnehaver, skoler og SFO'er. Det er meningen, at der bliver en gennemgående sagsbehandler tilknyttet distriktet. Forslaget er sendt til drøftelse i fagrådene.

I interviewene fortælles, at der er forskellige traditioner for, hvordan samarbejdet har foregået i de gamle kommuners regi og også forskelle fra institution til institution. Det tværfaglige samarbejde fungerede forskelligt rundt om på øen med forskel på land og byområder, og med forskel i forhold til om der var tale om Rønne med mange indbyggere, og derfor flere børneinstitutioner og skoler, eller en lille by med få indbyggere og én enkelt børneinstitution og én skole. Det geografiske billede har ikke ændret sig i med regionsammenlægningen, og derfor er erfaringerne om samarbejdet stadig lige vigtigt at få frem.

Det er vigtigt for informanterne, at der tages hensyn til disse forskelle, som kan ligge i, at der geografisk er kort eller langt mellem institutionerne, så der er mange mulige valg for at placere børnene efter hvilken institution, der er egnet. Der er ønske om at der tages hensyn til, om et barn kan klare at være i en institution afhængigt af, barnet og om der er tale om en lille eller en stor institution. Det er ikke kun et spørgsmål om en institution er tilstrækkelig rummelig, der må vurderes i hver enkelt situation. Der nævnes forskelle i institutionerne, der er betinget af, hvilke aldersgrupper institutionen optager, om der er børn i alle aldersgrupper fra vuggestue til klub, eller om der er en afgrænset aldersgruppe. Ikke alle børn kan klare at være i store institutioner. Der er ønsker om, at alle disse faktorer kommer til at indgå i overvejelserne over samarbejdsstruktur og visitationsregler.

Før sammenlægningen var støttepædagogerne en del af den enkelte institutions personalenormering i nogle kommuner, og i andre var nogle tilknyttet flere institutioner i et bestemt område. I nogle af institutionerne har der ikke været et formaliseret samarbejde, og det har været svært at få fat på sagsbehandlere, psykologer, dagplejere og sundhedsplejersker. En af informanterne sagde, at det der ikke havde fungeret før, det fungerede heller ikke nu. I andre institutioner har der været et meget fint samarbejde mellem børnehave og det tværfaglige team.

På det gamle Bornholm har der været sat fokus på det tværfaglige team samarbejde gennem formaliseret og målrettet kursusvirksomhed fra 1999 til 2001. Kursets titel var: "Samarbejde på tværs". Dette kursus blev omtalt af nogle af de interviewede, der havde deltaget i kurset. Kurset havde forskellig effekt. Omkring nogle børnehaver og skoler bevirkede kurset, at der kom et rigtig godt samarbejde op at stå. Mens kurserne andre steder ikke fik nogen reel effekt. Samarbejdet fungerede rigtig godt f.eks. i det gamle Åkirkeby område, hvor der fortsat er et godt samarbejde omkring børn og familier mellem børnehave, dagplejere, sundhedsplejerske, tale/hørepedagog, psykolog og skole.

I det gamle Nexø område har der været etableret "Familiehus" i forvaltningsregi. I Familiehuset var mange faggrupper fysisk placeret sammen. Børneinstitutioner og skoler havde et godt kendskab til de fagpersoner, der arbejdede i huset. De kendte hver enkelt samarbejdspartner, "kunne sætte ansigt på". Det betød, at der var et meget tæt, effektivt og godt samarbejde, hvor problemer blev taget op, drøftet og løst, eller der blev iværksat andet på ganske få dage. Det var, som det udtrykkes, til gavn for familier og børn og for det tværfaglige og monofaglige arbejde. At kende hinanden gav en atmosfære af tillid, respekt og ansvarlighed.

De erfaringer, der var omkring det tværfaglige samarbejde i Familiehuset, betød også, at den enkelte fik supervision og blev rustet monofagligt, selv om der i det daglige blev arbejdet ud fra en idé om, at det var kontakt og kendskab til familierne og børnene, der afgjorde, hvilken person der skulle tage sig af problemet, og ikke hvilken faggruppe den pågældende tilhørte. Der var ansat en leder, der koordinerede og styrede, og som havde kompetence til at træffe beslutninger og bevilge ressourcer. Nedlæggelsen af "Familiehuset" nævnes som et stort savn. Der er ikke sat noget i stedet for. Med virksomhedsdannelsen opløstes lokale samarbejdsfora på daglige arbejdspladser. Derfor er der lige nu et tomrum. Det er ikke fordi forvaltningsniveauet ønskes tilbage, det er ikke det, det drejer sig om. Medarbejderne ønsker et samarbejde, der kan fungere tæt og stærkt, med supervision, forebyggelse, samarbejde på tværs af faggrænser på lokale præmisser.

Børnehavernes samarbejde med andre fagpersoner

Børnehaver – dagplejere

Nogle af børnehaverne har et formaliseret samarbejde med dagplejere, hvor dagplejerne kommer med deres børn fast en gang om ugen og bruger legepladsen og børnehaven. Forældrene henter børnene og drikker kaffe sammen med pædagogerne, inden de går hjem. Desuden er der nogle steder overleveringsmøder mellem dagplejeleder og børnehaveleder, hvor der udveksles informationer om børnene, hvis forældrene har givet deres samtykke. Andre børnehaver har ikke samarbejde, og hører ikke noget om de børn de får. Det betyder, at der går et stykke tid, før børnehaverne finder ud af, hvis der er problemer med et barn eller en familie og kan handle på det. Børnehaverne ønsker et formaliseret samarbejde med dagplejeleder og dagplejere.

Børnehavepædagoger - støttepædagoger

Børnehaverne havde før regionskommunen forskellige ordninger omkring støttepædagoger i de gamle kommuner. Nogle steder var støttepædagogerne ansat i den enkelte institution på fast antal timer, som institutionen administrerede. Det betød også, at samarbejdet fungerede godt og tæt mellem institutioner og støttepædagoger i forhold til børn og familier. Andre steder var der et korps af støttepædagoger, der kunne bruges i det bestemte område som ekstra hjælp i nødvendige situationer. Støttepædagogerne kunne gå ind i institutionens arbejde, der hvor det var mest hensigtsmæssigt. I en af børnehaverne ønsker pædagogerne sig, at de selv har råderet over støttepædagogerne, de vil selv have ressourcerne og mulighed for at bruge dem til det, de vurderer er mest vigtigt. I en anden af børnehaverne er der så mange børn, der har vanskeligheder, at ti ud af seksten børn har brug for støttepædagog. De har fået tildelt en støttepædagog og er blevet skåret tilsvarende på faste pædagogtimer.

Nu er støttepædagogerne samlet i en central virksomhed, der har til huse i Rønne. Herfra kan de i princippet blive sendt rundt til støttepædagogopgaver over hele øen. Det betyder, at der foretages helhedsvurderinger af behovet for støttepædagoger, og tildeling af timer sker centralt fra.

Børnehaverne ønsker faste støttepædagoger, nogle der er kendt, som pædagogerne og børn og familier kan sætte ansigt på. Støttepædagogerne vil gerne arbejde med faste institutioner i bestemte distrikter, så de ikke skal køre rundt på hele øen.

Børnehaver - sundhedsplejersker

Førhen var sundhedsplejerskerne fordelt på øen på en anden måde med faste samarbejdspartnere, og deltog i kvartalsmøder med psykologer, høre/talepædagoger, familieplejere, børnehaver og skoler. Sundhedsplejerskerne var i nogle af de gamle kommuner fysisk placeret sammen med andre fra PPR, dvs. psykologer, sagsbehandlere og høre/ talepædagoger. Nogle børnehaver har haft et godt samarbejde med sundhedsplejerskerne før og har det også nu. Andre har ikke haft samarbejde og kender ikke navnet på den sundhedsplejerske, der er tilknyttet børnehaven.

Sundhedsplejerskerne er i færd med at blive samlet centralt i Rønne. Herfra kører de ud til familier, børnehaver, skoler og møder på Bornholm. I øjeblikket er gruppens arbejde opdelt efter tre distrikter. Sundhedsplejerskerne i Nexø var tilknyttet "Familiehuset" og var aktive i det tværfaglige team samarbejde, der var mellem alle institutioner og faggrupper. Der ønsker både børnehavepædagoger og sundhedsplejerskerne et lignende tværfagligt samarbejde.

Børnehaver - høre/ talepædagoger

Der er enslydende udsagn fra alle institutioner om, at det samarbejde, der set fra børnehavernes synspunkt, har fungeret bedst både i de gamle kommuner og nu, er samarbejdet med høre/ talepædagogerne. Det er et systematiseret ugentligt samarbejde. Samarbejdet er fortsat på samme måde som tidligere, hvor høre/ talepædagogen kommer i institutionerne en gang om ugen for at teste eller træne børn sprogligt, og for at supervisere personalet i det daglige arbejde med børn, der har særlige behov.

Høre/ talepædagogerne har samarbejde med psykologerne, som de er placeret fysisk sammen med. Høre/talepædagogerne har desuden et samarbejde med børneklubben (fra Bispebjerg) omkring børn med høre-, sprog-, adfærdsmæssige og sociale problemer. I dette samarbejde deltager også sundhedsplejersker og psykologer. Høre/ talepædagogerne foretager rutinemæssige screenings af børn på tre år, hvis forældrene ønsker det. I forhold til børn med særlige behov ville høre/talepædagogerne gerne have et mere formaliseret samarbejde med sundhedsplejerskerne, så de kunne komme tidligt hos familierne og forebygge. På samme måde som de har samarbejde med børnehaverne for at forebygge problemer der.

Børnehaver – psykologer

Børnehaverne har i de gamle kommuner haft et formaliseret samarbejde med psykologer i form af kvartalsmøder. Her har børnehaverne lavet dagsorden og taget de børn og familiemæssige problemer op til drøftelse, der var aktuelle. Det har kunnet foregå uden navns nævnelse, som et problem til drøftelse. Det kunne foregå med navns nævnelse, hvis familien havde skrevet under. Psykologen har givet pædagogiske anbefalinger omkring barnet. Psykologen har kommet i børnehaverne for at observere det sociale samvær mellem børnene og også specielle problemer i gruppen og enkeltbørns adfærd. Psykologen udfører forskellige tests bla. Skolemodenhedstest i børnehaven. Pædagogerne har også kunnet bruge møderne til at få supervision af psykologen.

Psykologerne vil gerne deltage som supervisere i den udstrækning, det tidsmæssigt er muligt. Psykologerne har mange sager og har mange samarbejdsfora, de skal deltage i. Psykologerne drøfter i øjeblikket, at deres arbejde fremover skal være mere konsultativt og forebyggende.

Børnehaver – sagsbehandlere

I nogle kommuner har der været kvartalsmøder i forvaltningerne. Der har børnehavepædagoger, psykologer, børnesagsbehandlere, sundhedsplejersker, høre/tale pædagoger og dagplejere været samlet til drøftelse af familier og børn med særlig behov. Drøftelserne har kunnet foregå uden barn/familier er nævnt ved navn, eller hvis forældrene havde givet tilladelse ved navns nævnelse. Nogle af møderne er forudgået af, at der er sendt bekymringskrivelser til sagsbehandlere på forhånd.

Ved interviewene fortælles det stort set enslydende, at den vanskeligste gruppe at få kontakt med både før og nu, er sagsbehandlere. Sagsbehandlere har haft en koordinerende rolle af indsatsen i forhold til familier med særlige behov. Pædagogerne kan sende bekymringsbreve til sagsbehandlere, hvis der er noget omkring et barn, de mener, er problematisk. Pædagogerne giver udtryk for frustrationer over, at der reelt ikke har været et samarbejde, idet de ikke har fået tilbagemeldinger på, om der bliver gjort noget, holdt møder etc. med familien.

Det er i den nuværende overgangsfase blevet mere problematisk, fordi pædagogerne ikke længere ved, hvor de skal henvende sig. Der er flere ubesatte sagsbehandlerstillinger, og der er meldt ud, at der er små sager, som skole og børnehaver ikke skal indberette, men løse selv. Pædagogerne fortæller, at de sender en mail, og håber at det er den rette, de skriver til. Nogle fortæller, at de ringer til sagsbehandlerens virksomhed, og får kontakt med en sekretær, der så vil give besked videre til én, pædagogen ikke ved, hvem er. Andre pædagoger fortæller, at de før kunne ringe til forvaltningen og så blev der lyttet til dem, de vidste med sikkerhed, at der blev taget hånd om sagen. Nu er det blevet sådan, at de bliver bedt om at skrive rapporter og sende af sted og så går der op til flere måneder før der sker noget. Pædagogerne ønsker at vide, hvem de skal henvende sig til og at få ansigt på vedkommende, at have direkte kontakt, og at der sker noget. Sagsbehandlerne vil gerne have etableret et samarbejde, hvor flere institutioner deltager i månedlige møder sammen omkring de problemer, der er eller kan komme med børn og familier i institutionerne.

Børnehaver – sundhedsplejersker- sagsbehandlere- psykologer – dagplejere- høre/talepædagoger

I nogle kommuner var der et godt fungerende tværfagligt samarbejde mellem dagplejere, børnehavepædagoger, sundhedsplejersker, sagsbehandlere, talt/ høre/pædagoger før 90'erne. Så blev det vedtaget (lov), at der ikke måtte gives oplysninger om børn og familier mellem forskellige forvaltningsansatte/ institutioner. Herefter fungerede samarbejdet ikke godt alle steder længere.

Andre steder fortsætter samarbejdet, som det har gjort førhen.

Børnehaver - skoler

Et andet område, der har fungeret godt i de gamle kommuner og fortsat fungerer, er børnehavernes samarbejde med skolerne om børn, der skal begynde i skolen. Også på dette område har der været forskellige modeller. I Rønne og Åkirkeby har der været en vip- ordning, hvor skolebørn er delt op i grupper og er gået tidsmæssigt forskudt over i SFO og skoleordning i grupper. Samtidig er der indskrevet nye børn i børnehaverne svarende til de, der er gået over til skolerne. Det har betydet, at der ikke er foregået lige så stort et antal ind og udskrivninger på samme dato, men en mere glidende og gradvis overgang. Her har man kunnet tage hensyn til børnenes behov også. I andre kommuner har der ikke været denne vip- ordning, og der bliver givet udtryk for, at det heller ikke ønskes.

Samarbejdet mellem skole og institution har nogle steder foregået ved, at skolen har indkaldt børnehavepædagoger til møde sammen med skolepædagog og børnehaveklasselærere. I mødet deltog sundhedsplejersken, skolepsykologen og høre/ talepædagogen ligeledes, og hvis der var tilknyttet høre /talepædagog. Mødet betegnes som en "overgivelsesforretning", idet det var et visitationsmøde på samme tid. Børnene blev vurderet for skolemodenhed forud, for at komme til at gå i det rette

skolemæssige regi. Det kunne dreje sig om: Om det skulle være en almindelig klasse, eller specialklasse eller på en helt anden skole i form af en specialskole. Disse møder har der været gode erfaringer med, og de fortsætter i den nuværende regionskommune.

Kommentarer:

Et forvaltningsniveau repræsenterer et klart hierarkisk strukturelt niveau, hvor ledelsesansvar og kompetence på forhånd er placeret i forvaltningen. Det kan kaldes ledelse af 1. orden. Med nedlæggelse af forvaltningsniveauet i de gamle kommuner og amtet er der sket en forskydning i ledelsesniveauet. Virksomhederne har selvstændigt ledelsesansvar og kompetence både på det administrative og det faglige plan. Uden ledelsesansvar af 1. orden bliver beslutningsansvar og kompetence uklare.

Tilbage står ledelse af 2. orden, der har med den daglige ledelse omkring børnesager at gøre. Denne type leder omtales som tovholder i interviewene. Det kan også kaldes projektledelse. Ledelse af 2. orden er projektledelse af en gruppe af eksperter, hvor projektlederen ikke har formel hierarkisk/strukturel ledelsesmagt, fordi eksperterne i tilfælde Bornholm tilhører hver sin virksomhed, og der kan ikke være en faglig ansvarsplacering på tale hos projektlederen. Eksperterne er de faglige ansvarlige, og de der har en viden, der er brug for, for at kunne løse problemerne. Projektlederen skal vide, hvilken viden der er brug for, og hvilken viden der er nødvendig, tilstrækkelig og bæredygtig nok til at løse de sociale problemer og imødekomme de særlige behov, der er hos familier og børn. Projektlederen skal kunne skære igennem faglige uklarheder, så der ikke forekommer faglige stridigheder i stedet for samarbejde, og kunne beslutte sig for hvem der er bedst fagligt egnet til at varetage problemerne omkring de pågældende familier og børn.

Det er vigtigt, at det ikke er familien selv, der i virkeligheden bliver den, der ud fra deres vurdering af hvem de har den bedste kontakt med og tiltro til, kommer til at vælge hvem der skal varetage deres problemer. Det er også vigtigt, at det ikke bliver familien selv, der kommer til at trække i trådene og koordinere eksperternes samarbejde. Familien er den, der har brug for hjælp og skal være i centrum, men ikke være den, der trækker i alle trådene. Derfor er der brug for en erfaren og ansvarlig tovholder/ projektleder, der er ekspert i at trække i trådene, og som kan gøre dette fagligt forsvarligt, effektivt, ydmygt og kærligt.

Det kan anbefales at arbejdsgruppen diskuterer følgende spørgsmål til afklaring af det tværfaglige samarbejde før der gives anbefalinger for det tværfaglige samarbejde:

Hvilken model skal der være for det tværfaglige samarbejde i Bornholms regionskommune?
Hvorfor er det lige den struktur og de fagpersoner der skal samarbejde?

Hvem skal fungere som projektleder?
Hvordan besluttet det, hvem der skal være projektleder?
Hvilke kriterier sættes til grund for valg af projektleder?

Hvilke kvalifikationer skal projektlederen have?
Hvordan kvalificeres projektlederen til ledelse af 2. orden?
Hvordan superviseres projektleder?

Hvordan træffes beslutninger?
Hvornår kan der træffes beslutninger?

Hvor omfattende beslutninger kan træffes?
Hvordan følges op på beslutninger?

Hvilke institutionsledelser skal tages med i drøftelser, før beslutninger kan tages:

- økonomisk
- faglig
- ressourcemæssig

Hvem har det overordnede ansvar for:

- At der indkaldes til møder med relevante eksperter og forældre?
- At der sker noget i forhold til problemet?
- At indsats og ressourcer koordineres?

Hvem har det afgørende ord at skulle have sagt i tvivlsspørgsmål?

Hvordan sikres at alle fagpersoners viden om barn og familie inddrages i drøftelser, så problemer kan blive belyst så grundigt og fagligt forsvarligt som muligt?

Hvordan sikres at familiernes viden bliver fremført?

Er det eksperten med den største uddannelse og viden, der har det sidste ord at skulle have sagt?

Er det projektlederen?

Er det den, der har formel beslutningskompetence i forhold til tildeling af ressourcer?

Hvem har formel beslutningskompetence, når der ikke længere er en central men en decentral styring af faglige ressourcer?

Hvilken viden vægtes højest?

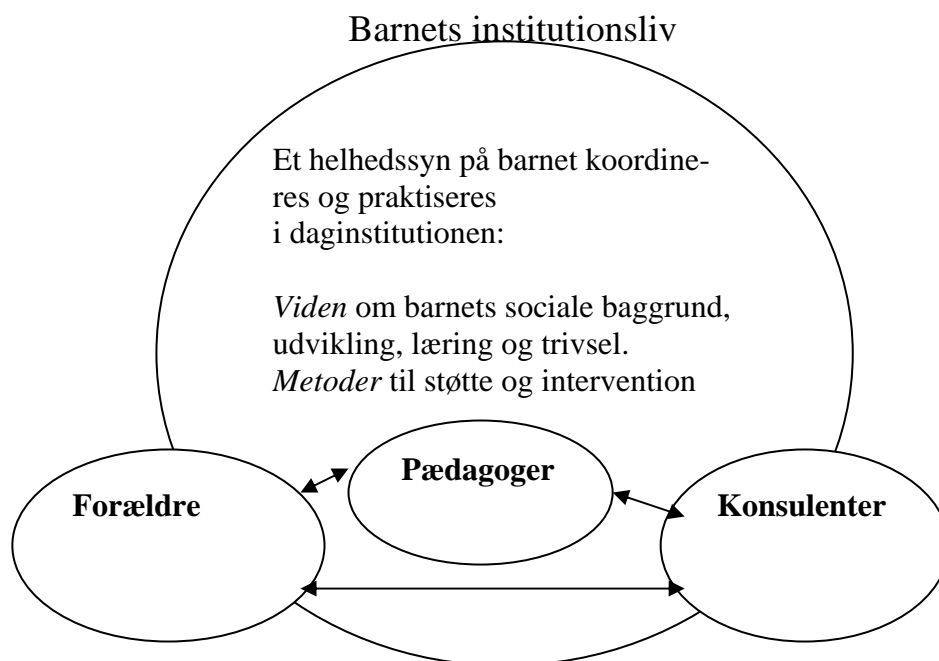
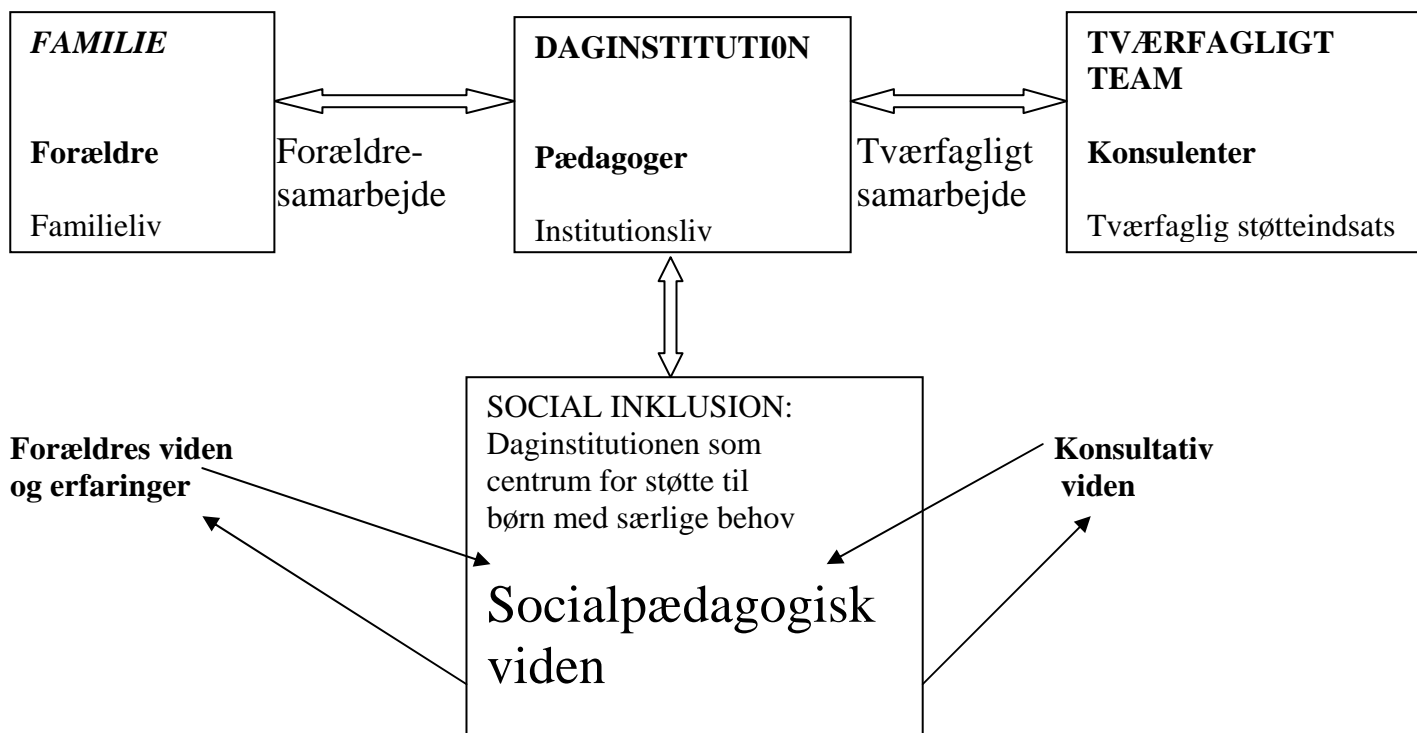
Hvordan sikres at alle faggruppers viden om familie/ forældre og barn formidles på en sober og betryggende vis?

Hvordan sikres at viden om barnet finder vej og medtænkes i fælles drøftelser og vurderinger?

BILAG 3

Tværfagligt samarbejde med sigte på social inklusion -nogle principielle retningslinjer

Oversigtsmodel med centrale begreber:

BILAG 4

April 2004
(BM)

Forslag til indhold, organisering og metoder i en generel model for tværfagligt samarbejde i regionskommunen

Sammendrag af arbejdsgruppens møde 20. april 2004

På baggrund af arbejdsrapport om fokusgruppe-interview med faglige repræsentanter i det tværfaglige samarbejde (Nelli Sørensen) og oplæg om principper for tværfagligt samarbejde (Bent Madsen) blev der arbejdet i følgende tre temagrupper (se dagsorden):

Gruppe A: Indholdet i det tværfaglige samarbejde

Gruppe B: Organisatorisk model

Gruppe C: Metoder i tværfagligt samarbejde

Formålet med arbejdet i de tre grupper var at præcisere og konkretisere hovedelementer for hvert tema, så den nedsatte skrivegruppe har et grundlag for at udarbejde et forslag til en generel model for det tværfaglige samarbejde i regionskommunen. Skrivegruppens forslag vil således indeholde forslag, der tager udgangspunkt i de tre temaer samt de principper, der er diskuteret og opsamlet undervejs i arbejdsrapporter. Forslaget fremlægges til diskussion og endelig formulering på næste møde i arbejdsgruppen, 27. maj 2004

Det skal understreges at arbejdsgruppen har prioriteret de tre temaer med udgangspunkt i et tværfagligt samarbejde, der tager udgangspunkt i den enkelte daginstitution's indsats for støtte til børn med særlige behov. Det følgende er ikke direkte referater fra de tre grupper, idet de tre grupper har bidraget med forslag til andre end deres egne temaer.

1. Indholdet i det tværfaglige samarbejde:

Indholdet skal bygge på to dimensioner og opgaver:

-et langsigtet med et forebyggende perspektiv og et aktuelt med et konkret sagsorienteret perspektiv (akut). Begge perspektiver indebærer et helhedssyn på barnet og familien.

Alle faggrupper skal være repræsenteret i det store (permanente) team.

Sagsbehandleren inddrages på et tidligt tidspunkt, når der er tale om familiesager og skal have en central rolle i det forebyggende perspektiv.

Daginstitutionen skal have udarbejdet eget materiale (fortællinger og børnebeskrivelser) forud for mødet

Indholdet har fokus på, hvad de enkelte fagpersoner kan bidrage med for på denne måde at opnå overblik over og kendskab til teamets ressourcer og potentialer. Samarbejdet må være præget af åbenhed over for hinandens faglighed og særlige viden.

Videndeling er et vigtigt princip i samarbejdet, hvilket også giver mulighed for supervision, sparring og faglig vejledning i teamet. Erfaringsudveksling skal sikre at eksisterende viden bruges som udgangspunkt i nye sager og problemstillinger. Der skal afsættes fornødent tid og ressourcer til denne udviklingsproces.

Der skal være formelle procedurer for evaluering af teamets arbejde

Pædagoger skal have mulighed for at uddanne sig til at arbejde tværfagligt. Det kræver særlige kompetencer og metoder.

Der skal tages hensyn til teamets størrelse (ideelt set måske 5-6 personer)

De store teams (permanente) må have indsigt i de økonomiske rammer og tildeles kompetence til at foretage selvstændige prioriteringer af forskellige indsatser for at sikre en effektiv ressourceudnyttelse.

Hovedprioriteter:

Forebyggelse skal være hovedindsatsen i de permanente teams
Aktuelle problemer drøftes i mindre teams

Eksisterende viden og erfaring skal formidles før beslutninger træffes

Mulighed for udvikling af kompetencer (uddannelse) til deltagelse i tværfagligt samarbejde

Tilbagemeldinger til daginstitutionen og øvrige samarbejdspartnere om evaluering, initiativer og beslutninger.

2. Organisatorisk model

Tre tværfaglige centre med hvert sit distrikt

Faggruppe-repræsentation: PPR, Sundhedsplejerske, talepædagog, SSP, psykolog og sagsbehandler.

Centrene har satellitter med 2 ugentlige åbningsdage, hvor fagrepræsentanterne er til rådighed for henvendelse om behov for konsultativ viden fra tilknyttede skoler og daginstitutioner i distrikterne

Der etableres 7-8 faste tværfaglige teams (som det er foreslået af sagsbehandlerne)

Der ligger fast teammøde 1 gang om måneden, hvor PPR, psykolog, talepædagog, sundhedsplejerske, SSP, sagsbehandler, lærer, pædagoger og støttepædagoger deltager. (Skoler og daginstitutioner er repræsenteret af ansatte, som har et særligt ansvar for koordineringen af indsatsen over for børn med særlige behov.) De fungerer som koordinerende organer, som tager konkrete, akutte og kommende sager op, for at nedsætte adhoc-grupper til at varetage arbejdet med konkrete børn og familier.

Ved nedsættelse af adhocgruppe vælges en tovholder, som sørger for at koordinere indsatsen. Kriteriet for valg af tovholder varierer afhængigt af sagens karakter, men der tages i valget hensyn til hvem der har det bedste kendskab til familien og barnet. Daginstitutionen og skolen har derfor en væsentlig rolle at spille. I sigtet mod social inklusion bliver skolens og daginstitutionens rolle diskuteret som et fast punkt. Tovholder sikrer sig kontakten til familien og inddragelsen af familiens viden i sagsforløbet.

Endvidere skal følgende varetages af de faste teams:

Konkrete og igangværende sager tages op til drøftelse med henblik på sparring

Muligheden for at lægge møder og kursus/temadage i disse centre omkring fælles definerede behov for faglig udvikling og sparring. forefindes

Cases kan tages op eller sager, som udgangspunkt for diskussion

Teamet er beslutningsdygtigt

Der vælges en ansvarlig for mødeindkaldelse og udarbejdelse af dagsorden

3. Metoder i tværfagligt samarbejde

Der skal især være fokus på at sikre vidensoverlevering i overgangs-faser af barnets liv, hvilket kræver at både pladsformidling og sundhedsplejen inddrages i samarbejdet. Daginstitutionen har brug for denne viden.

Daginstitutionen har brug for viden i konkrete sager fra en eller flere specialister i teamet. Der skal sikres uformelle måder for kontakter og samtaler, når der skal handles hurtigt.

Det tværfaglige samarbejde skal fungere efter nærhedsprincippet lige som daginstitutionen udgør tilbud til alle børn fra distriktet. Der skal dog findes grænser, når det gælder ”de svære børn”

Der kan organiseres møder omkring 3-4 daginstitutioner hvert kvartal med henblik på forebyggende arbejde, mens møder omkring den enkelte institution drejer sig om enkelt-sager eller generelle spørgsmål om børnegruppen. Det skal afklares om alle faggruppe-repræsentanter skal deltage på hvilket niveau.

Sagsbehandleren skal være repræsenteret i familiesager også ved møder omkring den enkelte institution. Sagsbehandleren er tovholder, når økonomien gør det nødvendigt.

Tovholderen følger familien og udpeges i teamet ud fra viden og relationer til familien og barnet. Fordeler arbejdsopgaver, har overblik, forestår kontakt og koordinerer samarbejdet.

Skal have overblik over, hvilken viden, der er relevant for hvilke beslutninger

Der skal bevilges tid til tovholder-opgaven (fx 1 time pr uge)

Pædagogen (tovholderen) har brug for viden, der kan afklare alle slags bekymringer

Tavshedspligten må forvaltes efter nærmere drøftelse i gruppen, så praktiske regler kan aftales:

- ingen forældre tages op på møder medmindre de på forhånd har givet samtykke
- der meldes hurtigst muligt tilbage til forældre

- problemstillinger kan drøftes, når sagen anonymiseres
- bekymringer kan forelægges – uden navne.

BILAG 5

Oplæg til fremtidigt tværfagligt samarbejde på børneområdet i Bornholms Regionskommune

Indledning

KID-projektet på Bornholm har nu i ca.6 mdr. arbejdet med at opbygge et forslag til det fremtidige tværfaglige samarbejde i vores sammenlagte kommune.

I projektet har der været repræsentanter fra flg. faggrupper: Familiebehandlere, Sundhedsplejersker, Socialrådgivere, SSP konsulent, Daglejerpædagoger, Specialpædagoger, Talepædagoger, Psykologer, Pædagoger og Pædagogiske konsulenter fra både skole og daginstitutionsområdet. Derudover har der været tilknyttet konsulenter fra CVU-Storkøbenhavn. Disse faggrupper har tilsammen dannet den arbejdsgruppe, der har udarbejdet nedenstående forslag.

Arbejdsgruppen har arbejdet ud fra:

Lov om Social Service, §37 a.: ”For at tilgodese børn og unge med behov for støtte opretter kommunen en tværfaglig gruppe, der skal sikre, at støtten ydes tidligt og sammenhængende, og at der i tilstrækkeligt omfang formidles kontakt til læge, social, pædagogisk, psykologisk og anden sagkundskab”, ” et af gruppens medlemmer udpeges som ansvarlig for at koordinere indsatsen over for det enkelte barn og den enkelte unge”.

Lov om forebyggende sundhedsordninger for børn og unge, §7: ” For at tilgodese børn og unge med særligt behov opretter kommunalbestyrelsen en tværfaglig gruppe, der skal sikre, at den enkeltes udvikling, sundhed og trivsel fremmes, og at der i tilstrækkeligt omfang formidles kontakt til lægelig, social, pædagogisk, psykologisk og anden sagkundskab”, ” En af gruppens medlemmer udpeges som ansvarlig for at koordinere indsatsen over for det enkelte barn og den enkelte unge”.

Bekendtgørelse om forebyggende sundhedsordninger for børn og unge, §14: ” For at tilgodese børn og unge med særlige behov opretter kommunalbestyrelsen en eller flere tværfaglige grupper, der skal sikre, at den enkeltes udvikling, sundhed og trivsel fremmes, og at der i tilstrækkeligt omfang formidles kontakt til lægelig, social, pædagogisk, psykologisk eller anden sagkundskab. I gruppen indgår en eller flere repræsentanter for den kommunale sundhedstjeneste”, ”kommunalbestyrelsen skal sørge for, at der blandt gruppens medlemmer udpeges en person, der bliver ansvarlig for at koordinere indsatsen i forhold til det enkelte barn og dets familie”.

Vejledning om dagtilbud m.v.: ”Dagtilbudene vil gennem en tæt og ofte langvarig kontakt til barnet og dets familie normalt opbygge en omfattende viden om og indsigt i forhold, der kan have afgørende betydning for, hvilken støtte et barn/en familie har brug for. Det er derfor i §38 præciseret, at kommunen forudsættes at kontakte barnets dagtilbud med henblik på at inddrage denne viden i forbindelse med undersøgelse af barnets forhold, som skal foretages, inden der træffes beslutning om iværksættelse af særlig støtte. Bestemmelsen lægger på til et tværfagligt samarbejde hvor dagtilbudet indgår aktivt”.

Målet med arbejdsgruppens arbejde, der baserer sig på et projekt om social inklusion har været at forebygge den udskillelse af børn, som vi i en vis udstrækning ser i dag. Projektet har haft et særligt

fokus på forældrene, ved at der også er gennemført forældre interview - og resultatet af dette materiale er også inddraget i forbindelse med udarbejdelsen af materialet.

Visionerne i projektet har været, at sætte forebyggelsen og den tidlige indsats i arbejdet omkring sårbare børn og familier i centrum, et fokus der giver mulighed for at udnytte de ressourcer der er omkring børnene bedst muligt.

En metode til dette er et velorganiseret / velfungerende tværfagligt samarbejde, med et højt tværfagligt niveau.

Det har været en forudsætning, at vi byggede på de erfaringer, der tidligere er udviklet i de gamle kommuner og derfor har der ligget en del allerede udarbejdet skriftligt materiale til grund for de sammenskrifter, vi har fået udarbejdet gennem perioden.

KID- projektet har også haft det mål at udvikle metoder der kan anvendes til at beskrive/fortælle om børnenes liv daginstitutionen, altså en pædagogfaglig metode. Denne metode, der bygger på fortællinger om barnets relationelle forhold i børnehaverne, giver mulighed for at vurderer barnets udviklingspotentiale, set i forhold til de omgivelser barnet befinder sig i.

Men den giver også mulighed for, at pædagogerne i børnehaven kan skabe udviklingsmuligheder der fremmer den sociale inklusion for det enkelte barn, samt sætte fokus på omgivelsernes betydning for barnets reaktioner og handlemuligheder.

Indholdet i Det Tværfaglige Samarbejde

Det tværfaglige samarbejde bygger på arbejde i 2 dimensioner, et langsigtet og forebyggende perspektiv, og et aktuelt med et kortsigtet perspektiv. Begge perspektiver har fokus på helheden i barnets og familiens liv.

De enkelte fagpersoner skal have fokus på deres faglige bidrag, for på den måde at opnå overblik over og kendskab til teamets ressourcer og potentialer. Samarbejdet må være præget af åbenhed over for hinandens faglighed og særlige viden.

Teamet bør både fokusere på hvordan viden kommer ind i teamet, samt på hvordan denne nye viden kommer ud af teamet til relevante fagpersoner og forældre, for dermed at præge arbejdet med sårbare børn og familier i en positiv retning.

Denne vidensdeling er et vigtigt princip i samarbejdet, hvilket også giver mulighed for supervision, sparring og faglig vejledning i teamet.

Erfaringsudveksling skal sikre at eksisterende viden bruges som udgangspunkt i nye sager og problemstillinger.

Den eksisterende viden og erfaringer skal formidles før der træffes konkrete beslutninger.

Det tværfaglige team skal have et særligt fokus på overgangene og sammenhængene i børnenes liv.

Det kræver særlige kompetencer og metoder at arbejde tværfagligt og der bør afsættes fornøden tid og ressourcer til denne udviklingsproces.

Der skal være en formel procedure for teamets arbejde, samt for en kontinuerlig evaluering, også i forbindelse med det enkelte teams arbejde.

Organisering af det tværfaglige samarbejde

Det tværfaglige samarbejde er hele omdrejningspunktet for den vidensdeling, der gør os i stand til at løse opgaven der hvor børnene er, nemlig i deres omverden og hverdagsliv. Altså fagpersonerne og ressourcerne skal ud til børn og familier, med et forebyggende sigte.

Arbejdsgruppen har derfor haft sig for øje at, forebyggelse også hænger sammen med, at være tæt på borgerne og vi forestiller os, at Bornholms Regionskommune bliver inddelt i 3 distrikter, med det mål at lægge op til et lokalt tværfagligt samarbejde.

Denne forestilling lægger sig bl.a. op af P.P.R.'s, Familiecenterets og Socialrådgivernes distriktsopdeling og tanker for tværfagligt samarbejde. (bilag fra P.P.R. ved hæftet).

Vi forestiller os, at der oprettes 3 tværfaglige og overordnede ”Distrikts Team”.

Distrikt Nord - Distrikt Øst - Distrikt Vest.

”Distrikts Teamene” dækker et helt distrikt og arbejder på et overordnet og generelt niveau. Mødefrekvens 3 gange årligt.

Der ud over mødes de 3 ”Distrikts Team” 1 gang årligt, til et fælles og koordinerende møde, med fokus på hele Regionskommunens tværfaglige samarbejde.

Teamet består af 1 rep. fra flg. faggrupper:

Sagsbehandler, SSP, Sundhedsplejerske, Jordmoder, Specialbørnehaven, Skolelærer/Leder, Daginstitutionspædagog/Leder, Støttepædagog, Talepædagog, Psykolog, Familieplejen, familiebehandler, samt 1 rep. fra fagsekretariatet Børn & Skole.

”Distrikts Teamet”, har ansvar for:

Information til det politiske niveau

Information til de ”Lokale Team” om ny viden vedr. arbejdet med sårbare børn og familier.

Et overordnet fokus på den generelle udvikling i arbejdet med sårbare børn og familier, for derigennem at skabe udviklingsmuligheder af de fagpersoner der indgår i arbejdet.

”Distrikts Teamet” er hovedansvarlig for udvikling af det tværfaglige fagområde.

”Distrikts Teamet” har altså et overordnet ansvar for det tværfaglige samarbejde i distriktet.

”Distrikts Teamet” har en Tovholder (f.eks. en rep. fra fagsekretariatet), der er ansvarlig for mødeindkaldelse og mødeledelse.

For at opnå størst mulig viden, er alle medlemmer i teamet ansvarlige for at møde forberedte op til, alle møder.

Lokale institutions team i hvert distrikt

I hvert distrikt oprettes der lokale **”Institutions Team”**, der er forankret i den enkelte daginstitution, den enkelte skole og det lokale dagplejedistrikt. Disse team danner rammen om det konkrete samarbejde vedr. den enkelte familie.

”Institutions Teamene” mødes 3 gange årligt, og mødet foregår i hver enkelt børnehave, den enkelte skole, samt i det lokale dagplejekontor.

Teamet omkring en børnehave består af 1 rep. fra faggrupper der er tilknyttet arbejdet med børn fra 3 – 6 år.

Sagsbehandler, Talepædagog, psykolog, børnehavepædagog/leder, sundhedsplejerske, samt evt. Jordmoder, Mælkebøtten, Familiebehandler, Støttepædagog m.v.

og

Teamet omkring det lokale dagplejekontor, består af 1 rep. fra faggrupper der er tilknyttet arbejdet med børn fra 0 – 2 år.

Sagsbehandler, Talepædagog, psykolog, dagplejepædagog/leder, sundhedsplejerske, samt evt. Jordmoder, Mælkebøtten, Familiebehandler, Støttepædagog m.v.

og

Teamet omkring en 0 – 6 års institution, består af 1 rep. fra faggrupper der er tilknyttet arbejdet med børn fra 0 – 6 år.

Sagsbehandler, Talepædagog, psykolog, børnehavepædagog/leder, dagplejepædagog, samt evt. sundhedsplejerske, Mælkebøtten, Familiebehandler, Støttepædagog m.v.

Og

Teamet omkring en skole, består af 1 rep. fra faggrupper der er tilknyttet arbejdet med børn i den skolesøgende alder.

Sagsbehandler, Talepædagog, Psykolog, Lærer, Sundhedsplejerske, SFO – pædagog, samt evt. Støttepædagog, Børnehavepædagog, Familiebehandler m.v.

”Institutions Teamet” har ansvar for:

At samarbejde omkring konkrete børnefamiliers problemstillinger, med et forebyggende og handlingsmæssigt sigte.

At indhente forældrenes accept og samtykkeerklæring.

”Institutions Teamet” har en teamansvarlig, det foreslås at det bliver Institutionslederen/den lokale dagplejeleder/skolelederen.

På den enkelte ”børnesag”, tilknyttes der en Tovholder, der har ansvar for at koordinere og samarbejde med familien

Generelt for begge niveauer af team, kan være at der er mulighed for at indkalde til ekstraordinært møde, hvis den Team ansvarlige vurderer det, i samarbejde med konkrete fagpersoner. Disse ekstraordinære møder skal have et forebyggende sigte.

Det har en grundlæggende betydning for det forebyggende og lokale tværfaglige samarbejde, at teamet har et fast lokale at mødes i og "Institutions Teamene" mødes som tidligere nævnt i institutionerne, men der bør også findes faste mødelokaler i hver af de 3 distrikter. Familiebehandlere og sundhedsplejersker har også givet udtryk for, at de har behov for faste lokaler, hvor man kan arbejde tværfagligt og brugervenligt, lokalt i de 3 distrikter. Der er behov for at der etableres f.eks. 3 arbejdspladser i hvert distrikt, indrettet i de samme lokaler.

Arbejdsgruppen forestiller sig, at disse arbejdspladser er fleksible, på en måde der gør det muligt for forskellige fagpersoner at anvende dem, mens de arbejder ude lokalt i distrikterne, hvor borgerne har mulighed for at møde dem.

Arbejdsgruppen forestiller sig samtidigt, at disse lokale distriktskontorer, kan danne rammen for distriktsmøderne.

Samlet set kan man sige, at det vil være understøttende for det tværfaglige samarbejde at der etableres faste tværfaglige "baser" i hver af de 3 distrikter.

Afslutningsvis vil arbejdsgruppen foreslå at strukturen og indholdet i det tværfaglige samarbejde evalueres 1 gang årligt, for at skabe mulighed for at ændre og udvikle arbejdet ud fra de visioner vi bygger det tværfaglige samarbejde på.

På KID – arbejdsgruppens vegne
Jeanette Billing

Arbejdsgruppen anbefaler at "Distrikts Teamene" og "Institutions Teamene" på begynder deres tværfaglige samarbejde pr. d.1.9.2004.